

A Legal Analysis of the Barriers to Reproduction and Representation of Book Resources in Iranian Digital Libraries with an Emphasis on Legal Solutions

Zeinab Papi

Assistant Professor, Department of Information Management and Knowledge Organization, National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran, Tehran, Iran. E-mail: z-papi@nlai.ir

Abstract

Objective: Despite the considerable potential of digital libraries to broaden access to knowledge, libraries in Iran encounter significant legal obstacles in reproducing and representing book resources. These challenges arise from legal restrictions and the lack of clear frameworks for obtaining permissions from publishers, thereby limiting access for researchers and users. The aim of the current research is to analyze the legal obstacles to the reproduction and representation of book resources in digital libraries in Iran in order to provide legal solutions to overcome these obstacles.

Methodology: In the present research, a qualitative approach and methods of document analysis and thematic analysis were used for the collected data. In this context, relevant literature, previous studies, and 15 international laws and legal instruments were examined and analyzed. Furthermore, interviews were conducted with specialists and professionals to identify potential legal barriers and propose practical solutions. Considering the discussions in the digital domain in libraries and its relation to libraries, initially, 8 specialists and professors in copyright were identified, of which 5 experts in this field agreed to participate in the interviews. In the thematic analysis, all data sources, including interviews and resource analysis, were extracted, analyzed, and interpreted in three formats: basic themes, organizing themes, and global themes.

Findings: Data analysis showed that three global theme of legal protections for technical measures, legal barriers, and legal solutions that shape the themes of reproduction and distribution of book resources. Additionally, 26 basic themes related to the organizing themes of technological protection measures (TPM) and legal supports were derived under the global theme of legal protections for technical measures in the analysis of laws. The findings indicated that the determination of copyright policy is one of the issues that was repeatedly mentioned both in the resources and from the perspective of the interviewees. Barriers such as the lack of infrastructure and legal frameworks, along with the absence of legal contracts, were identified as the most significant and frequently mentioned obstacles. Exceptions and exemptions for libraries, legal contracts, legal protections for technical measures, information related to the management of intellectual property rights, collective management organizations for copyright, lending, and

public leasing, among others, were suggested as strategies that should be considered by lawmakers.

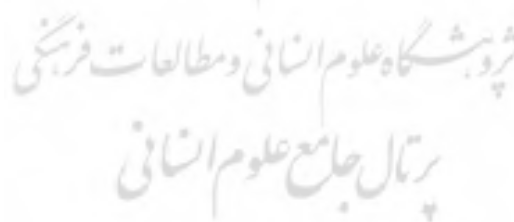
Conclusion: The use of legal metadata for documenting the status of copyright, incorporating collective management organizations for copyright and outlining their responsibilities in the law, allowing libraries by collective management organizations for copyright to reproduce and distribute book resources after more than six months of registration; by searching in the National Library of Iran's opac, and including "information related to the intellectual property rights of the work" in the draft bill instead of the electronic identification of the work are part of the proposals of this research. The use of the results of this research can significantly help overcome the obstacles faced by digital libraries in Iran and reform the laws. The use of copyright in libraries for restoration, lost and damaged copies; the inclusion of temporary reproduction as an integral part of the technical process in the digital environment; allowing libraries, museums and archival centers to reproduce, representation anonymous works for the purposes of digitization, accessibility, cataloguing, preservation and restoration; reproduction for library activities and tasks such as access, indexing, cataloguing, preservation and restoration for a limited period are other recommendations of this research.

Keywords: reproduction right, representation right, Digital libraries in Iran, legal obstacles, legal solutions

Article type: Research

How to cite:

Papi, Z. (2025). A Legal Analysis of the Barriers to Reproduction and Representation of Book Resources in Iranian Digital Libraries with an Emphasis on Legal Solutions. *Library and Information Sciences*, 28(2), 143-180.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 04/05/2025

Received in revised form: 05/08/2025

Accepted: 16/08/2025

Available online: 22/09/2025

Publisher: Central Library of Astan Quds Razavi
Library and Information Sciences, 2025, Vol. 28, No.2, pp. 143-180.

© The author

تحلیل حقوقی موانع تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران با تأکید بر راهکارهای حقوقی

زینب پاپی

استادیار گروه پژوهشی مدیریت اطلاعات و سازماندهی دانش، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران. رایانامه: z-papi@nlai.ir

چکیده

هدف: با وجود ظرفیت گسترده کتابخانه‌های دیجیتال برای افزایش دسترسی به دانش، در ایران کتابخانه‌ها با موانع حقوقی جدی در تکثیر و عرضه منابع کتابی مواجه هستند. این مشکلات ناشی از محدودیت‌های قانونی و نبود چارچوب‌های روشن برای اخذ مجوز از ناشران، دسترسی پژوهشگران و کاربران را محدود می‌کند. هدف پژوهش کنونی، تحلیل موانع حقوقی تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران به منظور ارائه راهکارهای حقوقی برای رفع موانع است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر رویکرد کیفی دارد. در این پژوهش از روش تحلیل اسنادی و تحلیل مضمون برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. در همین راستا، منابع، پژوهش‌های مرتبط و ۱۵ قانون و اسناد بین‌المللی مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت. همچنین، مصاحبه با متخصصان و حرفه‌مندان برای استخراج موانع و راهکارهای احتمالی استفاده شد. با توجه به مباحث حوزه دیجیتال در کتابخانه‌ها و ارتباط آن با کتابخانه‌ها در گام نخست، ۸ نفر از متخصصان و اساتید حق مؤلف شناسایی شدند که در نهایت، ۵ نفر از خبرگان این حوزه برای مصاحبه اعلام موافقت کردند.

یافته‌ها: بیست و شش مضمون پایه مربوط به مضامین سازمان‌دهنده اقدامات حفاظت فناوریانه و حمایت‌های قانونی ذیل مضمون فراگیر حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی در تحلیل قوانین به دست آمد. یافته‌ها نشان داد که تعیین سیاست حق مؤلف به عنوان یکی از مواردی است که بارها هم در منابع و هم از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان به آن‌ها اشاره شد. مانعی همچون فقدان زیرساخت‌ها و چارچوب‌های حقوقی در کنار فقدان قراردادهای حقوقی به عنوان مهمترین و پربسامدترین موانع مطرح شدند. استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای، قرارداد حقوقی، حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی، اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق مالکیت فکری، سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف، امانت و اجاره عمومی و مانند آن از جمله راهکارهایی بود که بهتر است توسط قانونگذار مورد توجه قرار گیرد.

نتیجه‌گیری: استفاده از فراداده حقوقی به منظور مستندسازی وضعیت حق مؤلف، گنجاندن سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف و شرح وظایف آن‌ها در قانون، اجازه به کتابخانه‌ها توسط سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف برای تکثیر و عرضه منابع کتابی در صورت ثبت بیش از شش‌ماه؛ با جستجو در اپک کتابخانه ملی ایران و قراردادن «اطلاعات مرتبط با حقوق مالکیت فکری اثر» در پیش‌نویس لایحه به جای شناسنامه الکترونیکی، اثر بخشی از پیشنهادهای پژوهش حاضر است. استفاده از نتایج این پژوهش می‌تواند تا حدود زیادی به رفع موانع پیش رو در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران و اصلاح قوانین کمک نماید.

کلیدواژه‌ها: حق تکثیر، حق عرضه، کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، موانع حقوقی، راهکارهای حقوقی

نوع مقاله: پژوهشی

استناد:

پاپی، زینب (۱۴۰۴). تحلیل حقوقی موانع تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران با تأکید بر راهکارهای حقوقی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۲۸(۲)، ۱۴۳-۱۸۰.

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۴ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۳۱

ناشر: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۴۰۴، دوره ۲۸، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۱۰، صص. ۱۴۳-۱۸۰.

© نویسنده

- مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی مصوب شورای پژوهشی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است که با عنوان «تحلیل موانع اخذ حق تکثیر و عرضه برای دیجیتالی کردن منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران و ارائه راهکارها» در آبان ۱۴۰۳ به اتمام رسیده است.

مقدمه

یکی از مهمترین مزایای کتابخانه‌های دیجیتال، فراهم کردن امکان دسترسی پیوسته، گسترده و آسان به منابع علمی است. برخلاف کتابخانه‌های سنتی که محدودیت‌های زمانی و مکانی دارند، کتابخانه‌های دیجیتال این فرصت را برای پژوهشگران، دانشجویان و کاربران ایجاد می‌کنند تا در هر زمان و از هر مکان به مجموعه‌ای وسیع از کتاب‌ها، نشریات، پایگاه‌های داده و محتوای چندرسانه‌ای دسترسی داشته باشند (سوامیناتان^۱، ۲۰۲۴). این قابلیت نه تنها موجب ارتقای کیفیت آموزش و پژوهش می‌شود، بلکه به حفاظت از آثار و کاهش آسیب‌های فیزیکی منابع نیز کمک می‌کند. همچنین، امکان جستجوی پیشرفته، استفاده همزمان چند کاربر از یک اثر و حذف نیاز به حضور فیزیکی در کتابخانه، از دیگر نتایج مهم دیجیتالی‌سازی محسوب می‌شود (ماندالوار^۲، ۲۰۲۳). در سطح کلان، توسعه کتابخانه‌های دیجیتال پاسخی به تحولات فضای اطلاعاتی در پی پیشرفت‌های فناورانه و افزایش نیاز به منابع الکترونیک به شمار می‌رود؛ اقدامی که نقش بسزایی در کاهش شکاف اطلاعاتی و ارتقای عدالت در دسترسی به دانش ایفا می‌کند (سان و یوان^۳، ۲۰۱۲).

با وجود ظرفیت‌های گسترده‌ای که فناوری دیجیتال برای ارتقاء خدمات کتابخانه‌ای فراهم کرده است، کتابخانه‌های دیجیتال در ایران با چالش‌ها و موانع حقوقی متعددی مواجه‌اند؛ به‌ویژه در زمینه رعایت حقوق مالکیت فکری. یکی از مهمترین این موانع، در مسیر توسعه خدمات کتابخانه‌های دیجیتال، دشواری‌های مرتبط با اخذ مجوز برای تکثیر و عرضه منابع کتابی از ناشران است. این محدودیت‌ها موجب شده که کاربران به منابع به‌روز و متنوع دسترسی کامل نداشته باشند و در نتیجه، شکاف اطلاعاتی میان نیاز پژوهشگران و امکانات موجود، عمیق‌تر شود؛ امری که به صورت مستقیم می‌تواند بر کیفیت پژوهش، آموزش و تولید علم در کشور تأثیرگذار باشد.

برای تبیین بهتر چالش‌های حقوقی مرتبط با تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه، ابتدا باید مفاهیم کلیدی مرتبط با مالکیت فکری مورد بررسی قرار گیرد. در این میان، مالکیت ادبی و هنری به عنوان یکی از زیرشاخه‌های اصلی آن، نقشی محوری در تعیین حدود حقوق پدیدآورنده ایفا می‌کند. این نوع از مالکیت، رابطه‌ای حقوقی میان اثر و پدیدآورنده ایجاد می‌کند و حقوق مادی و معنوی برای وی را به رسمیت می‌شناسد (امامی، ۱۳۸۶). در قلمرو حقوق مادی، حق تکثیر به معنای تکثیر اثر به هر شیوه‌ای و حق عرضه به معنای در دسترس قرار دادن اثر برای عموم است (امامی، ۱۳۸۶؛ حسینی‌نیک، ۱۳۹۲). در محیط‌های دیجیتال نیز این

حقوق شامل ذخیره‌سازی، بارگذاری و ارائه محتوا به صورت برخط است (سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)^۱، ۲۰۲۳). مطابق قانون فرانسه، تکثیر به معنای هرگونه ارائه مادی اثر به هر وسیله‌ای است که امکان ارتباط به طریق غیرمستقیم را فراهم می‌کند. بنابراین، حق تکثیر می‌تواند مستقیم، غیرمستقیم، موقت یا دائمی و از طریق مختلفی مانند: تایپ، فتوکپی، لوح فشرده یا روش‌های دیجیتالی صورت گیرد (زرکلام، ۱۳۹۳). همچنین، حق عرضه به عنوان یک حق انحصاری متعلق به پدیدآورنده، ارائه اثر به هر شیوه‌ای را دربرمی‌گیرد. این شامل بازخوانی عمومی، اجرای موسیقی، تصاویر، اسناد، داده‌ها، پیام‌ها از راه دور و با هر وسیله ارتباطی است (محسنی، قبولی درافشان، ۱۳۹۴). این ویژگی‌ها به ویژه در کتابخانه‌های دیجیتالی اهمیت دارند؛ زیرا مطابق با تعاریف و مقررات موجود در قوانین بین‌المللی، نقش اصلی آن‌ها تسهیل دسترسی کاربران به آثار منتشرشده و حفاظت از آثار است، نه نشر^۲ که به معنای تولید و انتشار اولیه اثر توسط ناشر است. در این مسیر، کتابخانه‌ها معمولاً از "تکثیر موقت"^۳ بهره می‌گیرند؛ یعنی ایجاد نسخه‌ای گذرا از اثر برای استفاده کاربر، بدون آن که این عمل نشر مجدد تلقی شود. بلکه تکثیر موقت ابزاری قانونی است برای تحقق وظیفه دسترسی و حفاظت. این استثناء در ماده ۷ معاهده وایپو^۴ و ماده ۵ بند ۱ دستورالعمل شماره ۲۹/۲۰۰۱/EC پارلمان اروپا و شورای اتحادیه اروپا پیش‌بینی شده است و به کتابخانه‌ها امکان می‌دهد بدون نقض حقوق پدیدآورنده، خدمات دیجیتال ارائه دهند (پارلمان و شورای اتحادیه اروپا^۵، ۲۰۰۱؛ وایپو، ۱۹۹۶ الف). قوانین ملی و بین‌المللی مختلف، از جمله معاهده وایپو، قانون حق مؤلف فرانسه و دستورالعمل ۲۹/۲۰۰۱، حتی تکثیرهای موقت را که صرفاً برای نمایش اثر به کاربر انجام می‌شوند، تحت حمایت قرار داده است. این حمایت گسترده سبب می‌شود کتابخانه‌های دیجیتال برای ارائه خدمات خود، همواره نیازمند اخذ مجوز از صاحبان حق باشند (اُون^۶، ۲۰۱۴؛ پارلمان و شورای اتحادیه اروپا، ۲۰۰۱). اگرچه مبانی حقوقی در سطح بین‌المللی و ملی نسبتاً روشن است؛ اما در عمل، کتابخانه‌های دیجیتال ایران به دلیل نبود رویه‌های مشخص، چارچوب‌های حقوقی منسجم و ضعف در اجرای قوانین، با موانع جدی در مسیر اخذ مجوز تکثیر و عرضه منابع مواجه‌اند. این خلأ پژوهشی ضرورت انجام مطالعه حاضر را آشکار می‌سازد.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل حقوقی موانع موجود در مسیر تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران و ارائه راهکارهای کارآمد برای رفع این موانع انجام شده است. پرسش‌های اساسی این پژوهش عبارتند از:

1. World Intellectual Property Organization (WIPO)
2. publishing
3. temporary reproduction
4. WIPO Copyright Treaty (WCT)
5. European Parliament and Council
6. Owen

- ۱- حمایت‌های حقوقی موجود در قوانین حق مؤلف برای حفاظت از حق تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران چیست؟
 - ۲- موانع حقوقی برای اخذ این حقوق از ناشران در کتابخانه‌های دیجیتال ایران کدام است و چه راهکارهای حقوقی برای رفع آن‌ها پیشنهاد می‌شود؟
- پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند زمینه‌ساز توسعه قانونی خدمات کتابخانه‌های دیجیتال و بهبود دسترسی پژوهشگران به منابع علمی شود.

پیشینه پژوهش

با بررسی پژوهش‌های مرتبط، تنها تعداد اندکی از مطالعات در برخی از زوایا به موضوع پژوهش کنونی نزدیک بودند. مطالعات انجام شده در دو دسته قرار گرفتند که در ادامه به شرح آن‌ها پرداخته می‌شود.

دسته‌ای از پژوهش‌ها به چالش‌های دیجیتال‌سازی کتابخانه‌ها پرداخته بودند. پژوهش آموزگار، نوروزی و صراف‌زاده (۱۴۰۱) در دسته فوق قرار می‌گیرد. کاستی‌های قانونی، استثنائات و استفاده منصفانه، ماهیت فضای دیجیتال و قراردادهای مجوزها از جمله مسائل و چالش‌های حق مؤلف دیجیتالی متنی برشمرده شده است. در پژوهش دیگری که توسط لعل‌علیزاده (۱۴۰۱) انجام شده است، بازنگری در قوانین سختگیرانه حقوق مؤلفان به نفع تولید دانش و اطلاعات و فرهنگ عمومی و نیز گسترش قوانین حق مؤلف در جهت کمک به تولید دانش اطلاعات و فرهنگ، اصلاح قوانین حقوق مؤلفان و معافیت یا مستثنی شدن کتابخانه‌ها از دایره شمول قوانین حقوق مؤلفان و حمایت دادگاه‌ها از دکتترین اسقاط حق در آثار دیجیتالی، از زمره پیشنهادهای پژوهش بود.

نتایج پژوهش رحمانی (۱۴۰۱) نشان داد که مهمترین چالش پیش روی مدیریت کتابخانه دیجیتال مربوط به بحث مالکیت فکری و ملاحظات قانونی در خصوص دسترسی، نسخه‌برداری و نشر منابع فیزیکی و دیجیتالی است. از آسوگوا (۲۰۱۱) در پژوهشی به فقدان قانونگذاری و خط‌مشی در دیجیتال‌سازی مجموعه‌های آرشیوی در آفریقا اشاره می‌کند. وی معتقد است برای رعایت حقوق پدیدآورندگان در زمینه فایل‌های دیجیتال، اخذ مجوز ضروری است؛ و اگر امکان دریافت مجوز برای دیجیتال‌سازی یک اثر وجود نداشته باشد، باید از ادامه فرایند دیجیتال‌سازی آن اثر صرف نظر کرد. پژوهش مقدمی، منطق و ملک‌الکلامی^۱ (۲۰۲۱) با هدف بررسی چالش‌های پیاده‌سازی و اجرای کتابخانه‌های دیجیتال در ایران انجام شد. بر اساس یافته‌ها، مسائل و چالش‌هایی در زمینه حقوق مالکیت معنوی و مسائل قانونی، امنیت و حفاظت اطلاعات و سردرگمی در سازماندهی منابع دیجیتال وجود دارد.

دسته دوم پژوهش‌ها، به حق مؤلف در کتابخانه‌ها و آرشیوها اختصاص داشت. در پژوهشی، صفایی و افشار قوچانی (۱۳۹۵) به این نتیجه رسیدند که ایجاد کتابخانه دیجیتال اگر با انگیزه علمی آموزشی و در واحدهای عمومی و دانشگاهی غیرانتفاعی صورت گیرد، مشروط بر این که امکان ذخیره‌سازی منابع برای کاربران وجود نداشته باشد، مشمول ماده ۸ قانون ۱۳۴۸ خواهد بود. زیرا ظاهر ماده یاد شده اختصاص به نوع خاصی از کتابخانه ندارد و هدف از وضع آن حمایت ویژه از کتابخانه‌های آموزشی، عمومی و دانشگاهی غیرانتفاعی است. همچنین، پژوهشگران پیشنهاد کردند که حتی در مورد کتابخانه‌های دیجیتال عمومی غیرانتفاعی، تکثیر آثار بدون اجازه مالک حق، محدود به مواردی باشد که کتابخانه اثر را فقط برای استفاده کاربران و بدون امکان ذخیره‌سازی منبع در دسترس آنان قرار دهد. رادفر (۱۳۹۸) نیز استفاده از قراردادهای قانونی را یکی از روش‌های مؤثر حمایت از حق مؤلف برای دسترسی قانونی به منابع دیجیتالی مطرح می‌کند. همچنین بهره‌گیری از مجوزها را از جمله راهکارهای مؤثر برای مؤسسات ارائه دهنده محتوای دیجیتال در ایران به ویژه کتابخانه‌های دیجیتال می‌داند. زیرا مجوزها به صاحبان محتوا اطمینان می‌دهند که آثارشان به صورت غیرمجاز استفاده نخواهد شد.

پاپی (۱۴۰۰) در پژوهشی بیان می‌کند که کتابخانه‌های داخل کشور سیاست و خط‌مشی مشخصی در حوزه حق مؤلف ندارند. همچنین برای ارائه کتاب‌های گویا در سامانه‌های دیجیتالی کتابخانه‌ها، مجوزی از سوی ناشران صادر نمی‌شود. وی آثار موجود در کتابخانه‌ها را با توجه به مدت زمان حق مؤلف به سه دسته تقسیم می‌کند: آثاری که تحت حمایت حق مؤلف هستند، آثاری که مالکیت عمومی دارند و دوره حمایتشان منقضی شده و آثاری گمنام که قانون در خصوص آن‌ها ساکت است. همچنین، پاپی (۱۴۰۴) در پژوهش دیگری قوانین مرتبط داخل و خارج از کشور در زمینه استثنائات حق مؤلف منابع دیجیتال را مورد بررسی قرار داد. قوانین و اسناد مورد بررسی عبارت بود از: قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸)، پیش‌نویس لایحه مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی، دستورالعمل پارلمان و شورای اتحادیه اروپا، معاهده برن، معاهده حق مؤلف واپسو، معاهده اجراها و صفحات صوتی واپسو، معاهده رم، معاهده ژنو، قانون مالکیت فکری فرانسه و قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان. نتایج نشان داد که در قوانین بین‌المللی و کشورهای فرانسه و آلمان استثنائات خاصی برای کتابخانه‌ها و منابع دیجیتال پیش‌بینی شده است، مانند تکثیر موقت و استفاده غیرتجاری؛ در حالی که قوانین ایران کمتر به این موارد توجه دارد. پژوهش بر ضرورت به‌روزرسانی قوانین داخلی در زمینه استثنائات کتابخانه‌ای در محیط دیجیتال تأکید کرده است.

کروز^۱ (۲۰۰۸) در گزارشی برای سازمان جهانی مالکیت فکری، اذعان داشت که بخش قابل توجهی از کشورها مقررات خاصی برای بهره‌برداری کتابخانه‌ها از آثار مشمول حق مؤلف پیش‌بینی کرده‌اند. پژوهش بر

لزوم توسعه استانداردهای بین‌المللی شفاف‌تر و منسجم‌تر برای حمایت از عملکرد کتابخانه‌ها در فضای دیجیتال تأکید دارد. در پژوهش دیگری، کایلین^۱ (۲۰۱۴) با بررسی قوانین حق مؤلف اتحادیه اروپا و ایالات متحده در پروژه گوگل‌بوکس، نشان داد که «استفاده منصفانه» در آمریکا راهکاری موقت برای دسترسی به کتاب‌هاست، در حالی که نبود چارچوب‌های مشابه در اروپا این دسترسی را دشوار می‌سازد. وی نتیجه گرفت که برای رفع این موانع، بهبود مسیرهای قانونی و رویه‌های قضایی ضروری است. علاوه بر پژوهش‌های فوق در زمینه مورد بحث، دادگاه عالی اتحادیه اروپا^۲ (۲۰۱۴) در پرونده‌ای میان ناشر آلمانی و دانشگاه فنی دارمشتات آلمان^۳، حکمی صادر کرد که بر اساس آن، نویسندگان حق انحصاری برای اعطای مجوز یا ممنوعیت تکثیر و عرضه آثارشان دارند. با این حال، بر اساس رأی دادگاه عالی اتحادیه اروپا و بر اساس دستورالعمل حق مؤلف اتحادیه اروپا، کشورهای عضو اتحادیه اروپا می‌توانند برای حمایت از پژوهش و مطالعه شخصی، به کتابخانه‌ها اجازه دهند کتاب‌های موجود در مجموعه‌های خود را دیجیتال کنند. البته، کپی کردن کتاب الکترونیکی به USB یا چاپ آن به عنوان نقض قانون محسوب می‌شود. دریدن^۴ (۲۰۱۴) نشان داد که آرشیوهای آمریکایی غالباً رویکردی محافظه‌کارانه دارند و فقط منابع بدون مشکل حق مؤلف را دیجیتال می‌کنند؛ با این حال، برخی از این مؤسسات به تدریج به سمت رویکردهای جسورانه‌تر بر اساس ارزیابی ریسک و افزایش اتکا به استفاده منصفانه حرکت می‌کنند تا دسترسی به میراث مستند ملی را گسترش دهند.

ژایان^۵ (۲۰۲۲) نشان داد که مهمترین موانع دسترسی به آرشیوهای دیجیتال، شامل منابع دیجیتال‌زاد و دیجیتال‌سازی‌شده، مسائل مربوط به حریم خصوصی، حق مؤلف و مشکلات فنی است. وی تأکید می‌کند که رفع این چالش‌ها مستلزم همکاری میان‌رشته‌ای و بهره‌گیری مسئولانه از هوش مصنوعی برای «گشودن آرشیوهای تاریک» است. پژوهش کلینوفسکی و سافاروویچ^۶ (۲۰۲۳) نشان داد که در دوران پاندمی کووید-۱۹، محدودیت‌های قانونی حق مؤلف، مهمترین مانع دیجیتال‌سازی و اشتراک‌گذاری مجموعه‌های موزه‌ای بوده است. آن‌ها با معرفی مفهوم «موزه مجازی» و بررسی قوانین اتحادیه اروپا، تأکید کردند که این مقررات در کنار ایجاد فرصت‌ها، باعث «اثر ترس» و خودسانسوری موزه‌ها شده و در عین حال، آن‌ها بیان کردند هنوز ابزارهای قانونی کافی برای تسهیل دیجیتال‌سازی فراهم نشده است. وگنر و دو کلیپل^۷ (۲۰۲۳) به چالش‌های حقوقی دیجیتال‌سازی میراث فرهنگی پرداختند و نشان دادند که چارچوب‌های سنتی حق مؤلف توان پاسخگویی به

1. Kylin

2. The Court of Justice of the European Union (CJEU)

3. Technical University of Darmstadt

4. Dryden

5. Jaillant

6. Klinowski & Safarowicz

7. Wagner & de Clippele

پیچیدگی‌های محتوای دیجیتال را ندارند. این ضعف موجب ترس و خودسانسوری در میان موزه‌ها و نهادهای فرهنگی شده است. همچنین، تأکید کردند که قوانین جدید اتحادیه اروپا با وجود تلاش برای تسهیل دسترسی، هنوز ابزارهای کافی و مؤثر برای اشتراک‌گذاری دیجیتال فراهم نکرده است. پژوهشگران بر لزوم رویکردی نوآورانه، ملاحظات فرهنگی و مشارکت فعال جوامع محلی در فرایند دیجیتال‌سازی تأکید دارند تا از سوءاستفاده و تجاری‌سازی دانش بومی جلوگیری شود. همچنین وارگاس و تورس^۱ (۲۰۲۴) نشان دادند که قوانین حق مؤلف دیجیتال در آمریکای لاتین در برابر چالش‌هایی مانند گسترش سریع محتوای دیجیتال و فناوری‌های نوینی همچون هوش مصنوعی و بلاک‌چین کارایی لازم را ندارند. آن‌ها تأکید کردند که ضعف همکاری‌های بین‌المللی و تفاوت در نظام‌های حقوقی کشورهای منطقه، مانع اجرای مؤثر و هماهنگ این قوانین شده است. پژوهشگران پیشنهاد کردند که بازنگری در قوانین، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و تدوین مدل‌های جدید حق مؤلف متناسب با محیط دیجیتال ضروری است. ژانگ^۲ (۲۰۲۴) به طور مشخص بر موانع حقوقی دیجیتال‌سازی میراث فرهنگی تمرکز داشته و نشان داد که ادعاهای حق مؤلف و بحث اصالت آثار دیجیتال موجب بروز تعارض میان منافع عمومی و خصوصی می‌شود. وی برای رفع این تعارض، ایجاد سازوکار توازن منافع و بهره‌گیری از اصل «اصل تسهیم منافع»^۳ را پیشنهاد کرد تا هم حقوق صاحبان آثار دیجیتال حفظ شود و هم دسترسی عمومی و منافع اجتماعی تضمین شود.

مرور پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که موضوع چالش‌های حقوقی دیجیتال‌سازی منابع در کتابخانه‌های دیجیتال، آرشیوها و موزه‌ها تاکنون از زوایای مختلف مورد توجه قرار گرفته است. شماری از پژوهش‌ها مانند آموزگار، نوروزی و صراف‌زاده (۱۴۰۱)، رحمانی (۱۴۰۱)، از آسوغوا (۲۰۱۱) و مقدمی، منطق و ملک‌الکلامی (۲۰۲۱) بیشتر به چالش‌های کلی مالکیت فکری و موانع قانونی پرداخته‌اند. گروه دیگری همچون صفایی و افشار قوچانی (۱۳۹۵)، پای (۱۴۰۰ و ۱۴۰۴)، کروز (۲۰۰۸)، کالین (۲۰۱۴) و دریدن (۲۰۱۴) با تمرکز تحلیلی‌تر، استثنائات قانونی و تأثیر سیاست‌های محافظه‌کارانه مؤسسات را بررسی کرده‌اند. در سال‌های اخیر نیز پژوهشگرانی چون ژایان (۲۰۲۲)، کلینوفسکی و سافاروویچ (۲۰۲۳)، وگنر و دو کلیپل (۲۰۲۳)، وارگاس و تورس (۲۰۲۴) و ژانگ (۲۰۲۴) به موانع حقوقی دیجیتال‌سازی در مواجهه با تحولات فناورانه مانند هوش مصنوعی، بلاک‌چین و چالش‌های دوران پاندمی پرداخته و بر ضرورت اصلاح و به‌روزرسانی چارچوب‌های حقوقی برای توازن بهتر منافع عمومی و خصوصی تأکید داشته‌اند. در مجموع، اگرچه چارچوب‌های قانونی و دغدغه‌های مشترکی در این پژوهش‌ها دیده می‌شود، هر کدام از آن‌ها بسته به هدف و زمینه پژوهش، بر جنبه‌های خاصی

1. Vargas & Torres

2. Zheng

3. Benefit-sharing principle

از حق مؤلف و دیجیتال‌سازی تمرکز داشته‌اند. تمایز پژوهش کنونی با مطالعه پاپی (۱۴۰۴) دقیقاً در تفاوت رویکرد تحلیلی و هدف پژوهش نهفته است؛ در حالی که پاپی (۱۴۰۴) عمدتاً بر استثنائات قانونی تمرکز داشته است. پژوهش حاضر با رویکردی مسئله‌محور و کاربردی، به مطالعه و تحلیل مجموعه‌ای از موانع حقوقی پیش روی دیجیتال‌سازی منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران پرداخته و این موانع را در بستر واقعی نظام کتابخانه‌ای و قوانین داخلی ایران بررسی کرده است. علاوه بر تحلیل متون قانونی، بهره‌گیری از نظرات خبرگان نیز وجه تمایز دیگری برای این پژوهش محسوب می‌شود؛ چرا که این ترکیب روش‌ها زمینه‌ای برای ارائه راهکارهای عملی و پیشنهاد‌های کارآمد منطبق بر چارچوب‌های حقوقی داخلی فراهم کرده است. بنابراین، راهکارهای ارائه شده می‌تواند به بهبود نظام حقوقی و اجرایی این حوزه کمک کند. موضوعی که پیش‌تر به صورت متمرکز و نظام‌مند در پژوهش‌های داخلی مورد توجه قرار نگرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و با رویکرد کیفی انجام شده و گردآوری و تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون صورت گرفته است. در راستای نیل به هدف و پاسخ به مسئله پژوهش، مجموعه‌ای از پژوهش‌ها، اسناد قانونی و مقررات مرتبط با موضوع به منظور شناسایی موانع و راهکارهای اخذ مجوز، مطالعه و تحلیل شدند. بر پایه مفاهیم استخراج شده از این منابع، پرسش‌های مصاحبه طراحی و سپس به صورت موردی، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته‌ای با متخصصان حوزه حق مؤلف انجام شد تا داده‌های کیفی مرتبط گردآوری شود. مصاحبه‌ها بر اساس مجموعه‌ای از پرسش‌های از پیش طراحی شده انجام گرفت، اما در عین حال امکان طرح پرسش‌های تکمیلی نیز فراهم بود تا ابعاد موضوع با عمق بیشتری بررسی شود. پرسش‌های مصاحبه با تمرکز بر مفاهیمی چون وضعیت حق مؤلف آثار در کتابخانه‌های دیجیتال، حمایت‌های قانونی از تدابیر فنی، چالش‌ها و خلأهای قانونی به ویژه در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و نیز دیدگاه‌ها درباره پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط طراحی شدند. روش نمونه‌گیری از نوع نمونه‌گیری هدفمند بوده است. انتخاب مصاحبه‌شوندگان بر اساس معیارهایی نظیر آشنایی با کتابخانه‌های دیجیتال، سابقه علمی و حرفه‌ای در حوزه حق مؤلف و فعالیت‌های پژوهشی مرتبط بوده است. فرآیند شناسایی افراد شامل بررسی سوابق علمی در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر داخلی نظیر «نورمگز» و «پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی»، مشورت با صاحب‌نظران حوزه و بهره‌گیری از شناخت قبلی پژوهشگر نسبت به برخی از اساتید متخصص در این زمینه بود. در نهایت، از میان ۸ نفر شناسایی‌شده، ۵ نفر با انجام مصاحبه همکاری کردند. پس از انجام و پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، داده‌های گردآوری شده با بهره‌گیری از روش

تحلیل مضمون آتراید-استرلینگ (۲۰۰۱) و «شبکه مضامین» تحلیل شدند. تمامی داده‌ها، اعم از مصاحبه‌ها و منابع، بر اساس چارچوب سه‌سطحی مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر تحلیل و تفسیر شدند. ابتدا مصاحبه‌ها به دقت مطالعه و کدگذاری باز انجام شد. مفاهیم مهم به صورت دستی برچسب‌گذاری و یادداشت‌برداری شدند. در ادامه، مضامین پایه و سازمان‌دهنده برای هر مصاحبه استخراج و پس از اتمام کدگذاری تمامی مصاحبه‌ها، نتایج تجمیع شدند. در مرحله نهایی، با توجه به تکرار مفاهیم، همپوشانی‌ها و نیز هدف کلی پژوهش، مضامین فراگیر به عنوان سطح سوم تحلیل تعیین شد. در نهایت، سه مضمون فراگیر «حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی»، «موانع حقوقی» و «راهکارهای حقوقی» شناسایی شدند (جداول ۲ تا ۷). پژوهش‌های مرتبط با موضوع، از طریق جستجوی هدفمند در پایگاه‌های علمی شناسایی شدند. پایگاه‌های داخلی مورد استفاده شامل مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه علوم انسانی، گنج ایرانداک و اپک کتابخانه ملی ایران بود. همچنین، پایگاه‌های بین‌المللی نظیر امرالد^۱، گوگل اسکالر^۲، شبکه تحقیقات علوم اجتماعی^۳، پایگاه آرشیو دیجیتال مجلات علمی علوم انسانی و اجتماعی^۴ و شبکه دسترسی رایگان به متون دانشگاهی^۵ در فرایند جستجو مورد استفاده قرار گرفتند. جستجو با کلیدواژه‌هایی مانند: «حق مؤلف آثار در کتابخانه‌های دیجیتال»، «حمایت‌های قانونی از تدابیر فنی»، «چالش‌های حقوقی کتابخانه‌های دیجیتال» و معادل‌های انگلیسی آن‌ها انجام شد. علاوه بر آن، ۱۵ قانون و اسناد بین‌المللی مرتبط نیز مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. قوانین مورد بررسی عبارتند از: قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲، قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲، قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸، پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی شه‌ریور ۱۳۹۸، دستورالعمل پارلمان و شورای اتحادیه اروپا راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی (۲۰۰۱ و ۲۰۱۹)، قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان ۲۰۲۱، قانون حقوق مالکیت فکری فرانسه ۲۰۲۲، کنوانسیون برن ۱۸۸۶، معاهده حق مؤلف وایپو ۱۹۹۶، معاهده اجراها و صفحات صوتی وایپو ۱۹۹۶، کنوانسیون رم ۱۹۶۱، کنوانسیون ژنو ۱۹۷۱ و قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال ۱۹۹۸. تحلیل منابع نیز به شیوه‌ای مشابه با تحلیل مصاحبه‌ها و بر اساس روش تحلیل مضمون انجام شد، به‌گونه‌ای که مفاهیم کلیدی و مضامین از متن منابع استخراج و دسته‌بندی شدند تا درک جامع‌تری از موضوع پژوهش حاصل شود.

1. Emerald

2. Google Scholar

3. Social Science Research Network (SSRN)

4. Journal Storage (JSTOR)

5. Digital Commons Network

برای تضمین روایی و پایایی داده‌ها، از روش مثلث‌سازی داده‌ها استفاده شد؛ به طوری که داده‌ها از چندین منبع مختلف شامل: پژوهش‌های علمی، اسناد و قوانین و مصاحبه‌های تخصصی گردآوری و تحلیل شدند. این روش امکان اعتبارسنجی متقابل داده‌ها و کاهش خطاهای احتمالی را فراهم کرده و دقت و اعتبار نتایج پژوهش را افزایش داده است. طبق گفته آپرمن^۱ (۲۰۰۰) مثلث‌سازی داده‌ها به معنای استفاده از روش تحلیل یکسان بر مجموعه داده‌های مختلف است که به داده‌ها اعتبار مضاعف می‌بخشد (ویوک، ناتناگوپان و یوگاراجاه^۲، ۲۰۲۳).

یافته‌های پژوهش

حمایت‌های حقوقی (مانند حفاظت از آثار، ضمانت اجراها) از تدابیر فنی برای حفاظت از حق تکثیر و

عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده است، در منابع و قوانین مختلف به ویژه در خارج از کشور حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی برای حفاظت از آثار مورد تأکید قرار گرفت. این موضوع برای اجرای حق تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. تقریباً ۲۶ مضمون پایه مربوط به مضامین سازمان‌دهنده اقدامات حفاظت فناوریانه و حمایت‌های قانونی ذیل مضمون فراگیر حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی در تحلیل قوانین به دست آمد. با توجه به این که تنها در یک مورد از مصاحبه‌ها به این موضوع اشاره شد که قابل ملاحظه نبود و آن هم ارجاع به قوانین بود، در این بخش بیان نشد اما در بخش بعدی، یعنی بحث و نتیجه‌گیری به نمونه مصاحبه اشاره شده است. در جدول ۲ اقدامات و حمایت‌های قانونی مشاهده می‌شود.^۳

جدول ۲. نتایج تحلیل مضمون: منابع / مضمون فراگیر «حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی»

مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	پدیدآور/تاریخ	فراوانی کدها
اقدامات حفاظت فناوریانه	- حمایت حقوقی با ممنوع کردن هرگونه فعالیت شامل ساخت، واردات، توزیع، فروش، اجاره یا تبلیغ وسایل یا خدمات و ابزارها با هدف دورزدن تدابیر فنی	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۱۹)	۱۱
	- استفاده از الزامات فنی استاندارد در انتقال "داده پیام"	(قانون تجارت الکترونیکی، ۱۳۸۲)	
	- تدابیر امنیتی در حفظ داده‌ها	(قانون جرائم رایانه‌ای، ۱۳۸۸)	
	- رمزنگاری داده‌ها در توقیف داده‌ها و غیرقابل دسترس کردن آن‌ها	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	
	- اعمال کنترل از طریق اعمال کد دسترسی، فرآیند حفاظتی مانند رمزنگاری، اختلال یا هر نوع تغییر دیگری در شیء حفاظت شده یا مکانیزم کنترل کپی		

۱. Oppermann

۲. Vivek, Nanthagopalan & Yogarajah

۳. به دلیل محدودیت صفحات در قالب نشریه، سایر داده‌های حاصل از مصاحبه و منابع در جداول به صورت فایل تکمیلی به نشریه ارسال شده است. در جداول صرفاً برخی از مضامین به عنوان نمونه بیان شده، اما فراوانی‌ها مربوط به تمام مضامین پایه است.

۱۵	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	- تدابیر فنی مؤثر و تعریف تدابیر فنی در ماده ۹۵(a) - توجه به داده‌کاوی و متن‌کاوی
	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	- اعمال‌نشدن تدابیر فنی در استثنائات تکثیر و نسخه‌برداری شخصی
	(وایپو، ۱۹۹۶الف)	- مکلف‌کردن کشورهای عضو برای حمایت قانونی کافی و راه‌حل‌های قانونی مؤثر در برابر دورزدن‌های فنی
	(وایپو، ۱۹۹۶ب)	- حمایت قانونی کافی و راه‌حل‌های قانونی مؤثر در برابر دورزدن تدابیر فنی توسط اجراکنندگان یا تولیدکنندگان صفحات صوتی در ارتباط با اجرای حقوقشان
۲۶	(قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال، ۱۹۹۸)	- غیرقانونی‌بودن دورزدن تدابیر فنی به منظور جلوگیری از دسترسی غیرمجاز به آثار موردحمایت حق مؤلف
	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	- لحاظ‌کردن مجازات برای نقص تدابیر فنی، ساخت، واردات، توزیع و سایر موارد با اهداف تجاری به جز شناسنامه الکترونیکی اثر
تعداد کل		۲۶

موانع حقوقی اخذ حق تکثیر و عرضه منابع کتابی از ناشران در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران

در این قسمت، موانع و راهکارهای حقوقی شناسایی شده در قالب مضامین سازمان‌دهنده ارائه شده است. در اغلب موارد، موانع و راهکارها ذیل یک عنوان مشترک جمع شده‌اند. با این حال، برخی از مضامین پایه به دلیل تفاوت ماهوی میان مسائل و پاسخ‌های ارائه شده، عناوین متمایز برای موانع و راهکارهای آن‌ها در نظر گرفته شده است. این تمایز به شفاف‌سازی بهتر یافته‌ها و تحلیل دقیق‌تر ابعاد حقوقی هر یک کمک می‌کند.

جدول ۳. نتایج تحلیل مضمون: منابع / مضمون فراگیر "موانع حقوقی"

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور / تاریخ	فراوانی کدها
تعیین سیاست حق مؤلف	- نامشخص‌بودن قوانین در مورد دیجیتال‌سازی منابع و اهداف حفاظتی آن	(ادرا آمولو، ۲۰۱۱)	۲
	- فقدان قانونگذاری / سیاست	(از آسگو، ۲۰۱۱؛ پاندی و میسر، ۲۰۱۴)	
ضعف‌های قانونی چارچوب‌های حمایت از تکثیر و عرضه آثار در کتابخانه‌های دیجیتال	- نقض حقوق مؤلف با عرضه یا تکثیر کامل یا جزیی اثر بدون مجوز و رضایت صاحب حق یا وراثت یا جانشینان او	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	۲
	- مصداق‌نداشتن قانون تجارت الکترونیکی درباره تکثیر و نمایش بر روی صفحه رایانه در کتابخانه‌های دیجیتال	(صفایی و افشارقوچانی، ۱۳۹۵)	
نارسایی‌های قراردادی در واگذاری و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال	- تأثیر مکتوب‌نبودن قرارداد بر نقض و استفاده غیرمجاز توسط استفاده‌کنندگان آثار	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	۱
سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف	- فقدان سازمان‌های مدیریت حق مؤلف	(شالابارد، ۲۰۲۳)	۱

افزون بر داده‌های مستخرج از منابع (جدول ۳)، در جدول ۴ نتایج تحلیل مضمون مصاحبه‌ها ارائه شده است که دیدگاه خبرگان را نسبت به موانع حقوقی نشان می‌دهد.

جدول ۴. نتایج تحلیل مضمون: مصاحبه‌ها/مضمون فراگیر "موانع حقوقی"

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	فراوانی کدها
زیرساخت و چارچوب‌های حقوقی	- نقصان در قانون سال ۱۳۴۸ در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال (C۱) - حمایت ناقص قانون جرائم رایانه‌ای از داده‌ها، نحوه دسترسی به آن‌ها و نقض داده‌ها (C۴) - فقدان قانون در زمینه حق عاریه و اجاره (C۳)	۱۵
نارسایی‌های قراردادی در واگذاری و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال	- اختیاری بودن قرارداد واگذاری میان ناشر و مؤلف در قانون ایران (C۲) - کافی نبودن قرارداد برای دریافت و پرداخت پول (C۴)	۹
پیش‌بینی سازوکارهای طرح دعوی و اعاده حق	- فقدان پیگیری نقض در منابع دیجیتالی توسط دادستان به واسطه حق الناس بودن (C۳)	۱
فقدان نظام حقوقی شفاف برای مجوزدهی عرضه آثار در کتابخانه‌های دیجیتال	- نبود مجوز در قانون سال ۴۸ برای عرضه کتابها در کتابخانه‌های دیجیتال (C۱) - حمایت نکردن قانون نرم‌افزارهای رایانه‌ای از استثنائات و لایسنس‌های اجباری (C۴)	۳
خلأ قانونی در تنظیم حقوق اجاره و امانت آثار در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران	- مشخص نشدن اجاره عمومی و عاریه عمومی در قانون (C۳) - حذف حق عاریه و امانت در لایحه مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط (C۵)	۴
اطلاعات مرتبط با مالکیت فکری اثر	- حمایت نکردن قانون نرم‌افزارهای رایانه‌ای از اطلاعات حقوقی مرتبط با اثر (C۴)	۱

مطابق با داده‌های جدول ۳ و ۴، یافته‌ها نشان داد که تعیین سیاست حق مؤلف به عنوان یکی از مواردی است که بارها هم در منابع و هم از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان به آن‌ها اشاره شده است. مانعی همچون فقدان زیرساخت‌ها و چارچوب‌های حقوقی در کنار نارسایی‌های قراردادی در واگذاری و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال به عنوان مهمترین و پربسامدترین موانع مطرح شدند.

راهکارهای حقوقی برای اخذ حق تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران

جدول ۵. نتایج تحلیل مضمون: منابع/مضمون فراگیر راهکارهای حقوقی

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور/تاریخ	فراوانی کدها
تعیین سیاست حق مؤلف	- بیان نوع کاربران، نوع منابع، نحوه استفاده از آن‌ها و تعداد کاربران استفاده‌کننده در سیاست دیجیتال سازی	(محمد، ۲۰۱۶)	۵
	- تعیین سیاست، اولویت‌ها و برنامه‌ریزی در طرح‌های دیجیتال سازی	(فابونمی، پاریس و فابونمی، ۲۰۰۹)	
	- نسخه‌برداری شخصی یا استفاده‌های آموزشی	(شاکری، ۱۳۹۴)	۴۱
	- استثنائات اجباری متن کاوی و داده کاوی برای اهداف پژوهشی	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۱۹)	
	- استفاده خصوصی غیرتجاری (زمانی که بهای منصفانه آن پرداخت شود) - استفاده از آزمون سه‌گام در قوانین ملی	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۰۱)	

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور/ تاریخ	فراوانی کدها
استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای برای قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران	- معامله منصفانه	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۰۱؛ نقل در براون ^۱ ، ۲۰۰۳)	
	- استفاده از محدودیت‌ها و استثنائات کنوانسیون برن در محیط دیجیتال	(شاکری، ۱۳۹۵)	
	- استفاده از منابع دارای حق مؤلف به منظور آموزش، پژوهش و حفاظت از میراث فرهنگی در دستورالعمل اروپا	(براون، ۲۰۰۳)	
	- استثنائات و محدودیت‌های استفاده در ماده ۱ و ۱۰ معاهده حق مؤلف وایپو	(وایپو، ۱۹۹۶ الف)	
	- اختصاص ماده ۱۶ WPPT به محدودیت‌ها و استثنائات استفاده از صفحات صوتی و اجراها در محیط دیجیتال	(وایپو، ۱۹۹۶ ب)	
	- اختصاص ماده ۱۵ کنوانسیون رم به استفاده شخصی، استفاده علمی، آموزشی و محدودیت‌ها در قوانین داخلی	(وایپو، ۱۹۹۶، کنوانسیون رم)	
	- نسخه‌برداری با اهداف آموزشی یا پژوهش‌های علمی	(وایپو، ۱۹۷۱، کنوانسیون ژنو)	
	- مجازبودن استفاده از آثار گمنام در کتابخانه‌ها و سایر نهادهای غیرانتفاعی با هدف فرهنگی، آموزشی و پژوهشی و عدم درآمدزایی	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)؛ (قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
	- ارائه اثر به کاربر با هدف پژوهش یا مطالعه شخصی	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
	- استفاده آموزشی، شخصی و نقل اثر در حدود متعارف	(قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، ۱۳۴۸)	
	- همگامی پیش‌نویس لایحه با کنوانسیون برن و شروط سه‌گام	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
	- استفاده شخصی و خصوصی از اثر	(قانون ترجمه و تکریرکتب، نشریات و آثار صوتی، ۱۳۵۲)	
	- اختصاص معافیت‌هایی به منظور جلوگیری از دوزدن اقدامات فنی برای آثار مورد حمایت حق مؤلف	(قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال، ۱۹۹۸)	
اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق مالکیت فکری	- ممنوع‌بودن حذف یا دستکاری شناسنامه الکترونیکی اثر یا حامل شنیداری بدون مجوز	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	۱۸
	- اختصاص ماده ۱۱۲ به شناسنامه الکترونیکی اثر		
	- اختصاص ماده ۱۲ معاهده به تعهدات مربوط به اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق	(وایپو، ۱۹۹۶ الف)	
	- اختصاص ماده ۱۹ معاهده به تعهدات مربوط به اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق	(وایپو، ۱۹۹۶ ب)	
	- اطلاعاتی درباره اثر، نویسنده اثر، صاحب حق در اثر، اطلاعاتی درباره شرایط و ضوابط استفاده از اثر	(وایپو، ۱۹۹۶ الف)؛ (وایپو، ۱۹۹۶ ب)	
	- اطلاعاتی درباره شرایط و شیوه‌های استفاده از اثر و هرگونه کد نمایانگر تمام یا بخشی از اطلاعات	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	
	- اطلاعات مرتبط با اثر در ماده ۷ دستورالعمل اتحادیه اروپا	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۰۱)	
	- نقض اثر در صورت حذف یا تغییر هرگونه اطلاعات الکترونیکی مدیریت حقوق		
	- نام نویسنده، مللک حق مؤلف، اعلانیه حق مؤلف در مدیریت اطلاعات حق مؤلف	(قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال، ۱۹۹۸)	

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور/ تاریخ	فراوانی کدها
	- نقض حق مؤلف و حقوق مرتبط در صورت حذف یا تغییر آگاهانه اطلاعات مدیریت حقوق بدون اخذ مجوز	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف	- اجازه تکثیر و عرضه کتاب به صورت دیجیتالی توسط سازمان مدیریت جمعی در صورت ثبت بیش از شش ماه در پایگاه کتاب‌شناختی کتابخانه ملی فرانسه	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	۲۶
	- توجه دریافتی توسط سازمان‌های مدیریت جمعی در امر خلق آثار، آموزش نویسندگان و ترویج خواندن توسط کتابخانه‌ها		
	- جمع‌آوری سهم منصفانه نویسنده بابت اجازه ضبط ویدئویی و صوتی توسط جوامع جمع‌آوری	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
	- تمرکز مجوزهای جمعی بر متون، تصاویر، آثار مکتوب، کتاب‌ها، متون، مجلات، موسیقی چاپی	(زرکلام، ۱۳۹۶)	
	- تقسیم درآمد بین صاحبان حقوق پس از کسر هزینه‌های سازمان مدیریت جمعی حق مؤلف	(حسن ^۱ ، ۲۰۲۱)	
	- مدیریت حقوق نویسندگان از طریق سازمان‌های مدیریت جمعی	(رادولف ^۲ ، ۲۰۰۵)	
	- تعیین شرایط و اعطاء اجازه بهره‌برداری، تعیین و وصول حق‌التألیف و توزیع وجوه گردآوری‌شده بین صاحبان حقوق و حسب مورد و اقامه دعوا	(ماده واحده تأسیس موسسات مدیریت جمعی حقوق مالکیت ادبی و هنری، ۱۴۰۲)	
	- نمایندگی سازمان‌های مدیریت جمعی در انعقاد قراردادهایی مثل نشر کتاب، نمایش اثر، تولید اثر دیداری-شنیداری، تکثیر اثر، اجازه یا امانت اثر	(صادقی، محسن، ۱۳۹۳)	
	- مستندسازی در خصوص آثار و مشخصات و محتوای آن‌ها در داخل و خارج از کشور	(پورمحمدی ماهونکی، ۱۳۹۳)	
سازوکارهای حقوقی برای اجازه و امانت عمومی آثار در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران	- اختصاص بخشی از درآمد امانت کتاب برای حمایت اجتماعی از نویسنده	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	۱۵
	- حقوق امانی و اجاره‌ای و حمایت از برنامه‌های رایانه‌ای در دستورالعمل اروپا	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۱۹)	
	- امانت آثار مرمت شده، روزنامه‌ها، آثار خارج از چرخه تجاری و آثار آسیب‌دیده	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
	- حق اجازه اثر با اذن پدیدآور و صاحب حقوق	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
	- پاداش اضافی به نویسندگان از طریق حق امانت عمومی ^۳	(رادولف، ۲۰۰۵)	
	- دریافت مبلغ توسط نویسندگان برای امانت عمومی آثارشان در کتابخانه‌ها - محاسبه پرداخت حق امانت عمومی توسط کمیسیون برنامه امانت عمومی در کانادا	(برنامه حق امانت عمومی، ۲۰۲۴)	
نقض حقوق پدیدآور و تضمین جبران خسارت‌های مدنی و کیفری	- مجازات کیفری سنگینی برای نقض‌کنندگان اثر چه فیزیکی و چه دیجیتال	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	۵
	- سه سال حبس و ۳۰۰ هزار یورو جریمه برای ارائه غیرمجاز آثار		
	- جریمه نقدی و کیفری برای دسترسی غیرمجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی محافظت‌شده با تدابیر امنیتی	(قانون جرائم رایانه‌ای، ۱۳۸۸)	
	- حبس حداکثر یک سال یا جزای نقدی برای تخلف از اقدامات فناورانه و اطلاعات مدیریت حقوق	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱؛ نقل در بالت، ۲۰۱۹)	

- Hasan
- Rudolph
- Public Lending Right (PLR)

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور/ تاریخ	فراوانی کدها
استثنائات، محدودیت‌ها و حمایت‌های قانونی مرتبط با تکثیر، ذخیره‌سازی و نسخه‌برداری آثار دیجیتال و فیزیکی	- تکثیر مستقیم یا غیرمستقیم، موقت یا دائم کل یا بخشی از اثر مشمول حمایت	(ماده ۲، بند ۱ ماده ۵ دستورالعمل اتحادیه اروپا؛ نقل در صادقی، حسین، ۱۳۹۳)	۳۵
	- ذخیره موقت برای سازمان‌های پخش	(دستورالعمل اتحادیه اروپا، ۲۰۰۱)	
	- تکثیر و ذخیره دیجیتالی اثر مورد تأکید ماده ۹ کنوانسیون برن ادبی و هنری، ۱۹۷۹)	(کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری، ۱۹۷۹)	
	- اختصاص ماده ۱۵ به ضبط موقت صفحات و اجراها به منظور پخش	(وایپو، کنوانسیون رم، ۱۹۶۱)	
	- امکان نسخه‌برداری تا سه نسخه دیجیتال از یک اثر به منظور حفاظت دیجیتال توسط کتابخانه‌ها و آرشیوهای غیرتجاری	(قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال، ۱۹۹۸؛ نقل در آگنیو، ۲۰۰۸)	
	- مجازبودن کتابخانه‌ها، موزه‌ها، آرشیوها، سایر نهادهای میراث فرهنگی برای دسترسی بدون اجازه نویسنده به اثر	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	
	- تکثیر آثار گمنام به منظور دیجیتال‌سازی، دسترسی‌پذیری، فهرست‌نویسی، حفاظت و مرمت		
استثنائات، محدودیت‌ها و حمایت‌های قانونی مرتبط با تکثیر، ذخیره‌سازی و نسخه‌برداری آثار دیجیتال و فیزیکی	- حمایت قانون از تکثیر موقت	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	۳۵
	- اجازه تکثیر تا ۱۰ درصد از اثر به کاربر		
	- تکثیر توسط کتابخانه، مراکز و مؤسسات بایگانی	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
	- تکثیر به منظور تهیه نسخه پشتیبان		
حقوق استفاده و واگذاری در بهره‌برداری از آثار	- اخذ مجوز از پدیدآور اثر برای تکثیر و عرضه اثر	(قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، ۱۳۴۸)	۶
	- حق تکثیر، اجرا و توزیع (عرضه و نشر) آثار متعلق به صاحب اثر و مؤلف	(قانون تجارت الکترونیکی، ۱۳۸۲)	
	- تعریف تکثیر دیجیتال و فرایند دیجیتالی در معافیت و استثنائات قوانین ملی کشورها	(شالابارد، ۲۰۲۳)	
حقوق استفاده و واگذاری در بهره‌برداری از آثار	- حق انحصاری و غیرانحصاری واگذاری اثر به غیر توسط نویسنده	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	۶
	- اثر مستمر حقوق استفاده با تغییر صاحب حق		
	- حق تکثیر، کپی و عرضه اثر با اذن پدیدآور و صاحب حقوق	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
	- حق تصمیم‌گیری پدیدآور نسبت به فاش کردن اثر برای عموم و تعیین زمان، نحوه و شرایط آن	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
چارچوب‌های حقوقی اعطای مجوز و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال	- اعتبار مجوز نسخه‌برداری فقط برای قلمرو سرزمینی صادرکننده	(وایپو، ۱۹۷۱، کنوانسیون ژنو)	۳۰
	- الزامی بودن کسب رضایت شخصی و کتبی نویسنده یا ناشر (صاحب حق) در تغییر شکل کتاب به صورت دیجیتال	(قانون مالکیت فکری فرانسه، ۲۰۲۲)	
	- مجوزهای قراردادی و توافقات مبتنی بر حقوق بهره‌برداری	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	
	- لزوم کسب اجازه از مؤلف برای ارائه اثر وی به صورت دیجیتال در کتابخانه‌های دیجیتال	(صفایی و افشارقوچانی، ۱۳۹۵)	
	- مذاکره کتابخانه با مالک محتوا در مورد قیمت محتوا، نوع استفاده‌کننده در قراردادهای قابل مذاکره	(هریس، ۲۰۰۹)	
	- صدور مجوز جمعی همراه با طرح‌های جبران خسارت یا اجرت‌المثل	(شالابارد، ۲۰۲۳)	

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	پدیدآور / تاریخ	فراوانی کدها
الزامات حقوقی قراردادهای بهره‌برداری در کتابخانه‌های دیجیتال	- گزارش کامل، شفاف و قابل ارزیابی از میزان بهره‌برداری‌ها، درآمدها و هزینه‌ها به صورت مکتوب به پدیدآورنده یا قائم مقام او و ارائه حق تألیف مطابق قرارداد	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	۱۱
	- ضرورت کتبی بودن قراردادهای مرتبط با بهره‌برداری از حقوق مادی در قانون مالکیت فکری فرانسه	(زرکلام، ۱۳۸۷)	
	- واگذاری یا اعطای اجازه‌ی بهره‌برداری از حقوق مادی اثر به صورت مکتوب و با امضای پدیدآورنده یا دارنده‌ی حق	(پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، ۱۳۹۸)	
امانت دیجیتالی در چارچوب قوانین مالکیت ادبی و هنری	- امانت دیجیتالی آثار مورد حمایت قانون حق مؤلف به سایر مؤسسات واجد شرایط	(قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال، ۱۹۹۸؛ نقل در آگنیو، ۲۰۰۸)	۱
تعیین سهم منصفانه در بهره‌برداری مادی از اثر	- تعدیل سهم منصفانه در قرارداد با درآمد حاصل از بهره‌برداری تجاری از اثر - مطابقت سهم منصفانه با شرایط استفاده مانند ماهیت و دامنه به ویژه مدت، فراوانی، وسعت و زمان استفاده	(قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان، ۲۰۲۱)	۷
تعداد کل			
۲۰۰			

جدول ۵ به راهکارهای حقوقی استخراج شده از اسناد و قوانین داخلی و بین‌المللی می‌پردازد، در حالی که

جدول ۶ نتایج تحلیل مضمون مصاحبه‌ها را برای شناسایی موانع و راهکارهای حقوقی تکثیر و عرضه ارائه می‌دهد.

جدول ۶. نتایج تحلیل مضمون: مصاحبه‌ها / مضمون فراگیر راهکارهای حقوقی

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	فراوانی کدها
زیرساخت و چارچوب‌های حقوقی	- استفاده از قاعده اذن در شیء در کتابخانه‌ها برای امر حفاظت دیجیتال (C۴)	۴۲
الزامات حقوقی قراردادهای بهره‌برداری در کتابخانه‌های دیجیتال	- شناسایی موضوع، مدت اعتبار، نحوه فسخ، طرح دعاوی و حل اختلافات، جبران خسارت در حقوق قراردادهای (C۳)	۱۸
تعیین سهم منصفانه در بهره‌برداری مادی از اثر	- تسهیم درآمد حاصل از دسترس‌پذیرکردن کتاب‌ها در کتابخانه‌های دیجیتال میان ناشران و کتابخانه‌ها (C۱)	۹
پیش‌بینی سازوکارهای طرح دعوی و اعاده حق	- نیاز به تغییر در رویکرد طرح دعوی در نقض و سرقت علمی کتاب و ورود دادستانی (C۳)	۱
چارچوب‌های حقوقی اعطای مجوز و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال	- انعقاد قرارداد با ناشر یا ناشر مؤلف برای دریافت اخذ مجوز برای استفاده و حق بهره‌برداری (C۴)	۱۴
نقض حقوق پدیدآور و تضمین جبران خسارت‌های مدنی و کیفری	- استفاده از ضمانت اجرای مناسب برای نقض اثر توسط کاربر (C۴)	۷
پیش‌بینی الزامات مالی در مقررات عرضه آثار	- نیاز به مجوز از مجلس و هیئت امنای کتابخانه برای دریافت و پرداخت پول (C۴)	۶
سازوکارهای حقوقی برای اجاره و امانت عمومی آثار در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران	- توجه به حقوق دسترسی، حق اجاره آثار در لایحه حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط (C۵)	۱۰
اطلاعات مرتبط با مالکیت فکری اثر	- بیان تذکرات و شرایط مرتبط با حق مؤلف اثر در کنار اطلاعات مربوط به مالکیت فکری اثر (C۴)	۳
جمع کل کدها		۱۳۹

در حوزه حقوقی راهکارهای مختلفی می‌توان برای غلبه بر موانع پیش رو ارائه داد. همان‌طور که در جدول ۵ و ۶ قابل رؤیت است، استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای برای قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران، حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی، اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق مالکیت فکری، سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف، سازوکارهای حقوقی برای اجاره و امانت عمومی آثار در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران، نقض حقوق پدیدآور و تضمین جبران خسارت‌های مدنی و کیفری، استثنائات، محدودیت‌ها و حمایت‌های قانونی مرتبط با تکثیر، ذخیره‌سازی و نسخه‌برداری آثار دیجیتال و فیزیکی، الزامات حقوقی قراردادهای بهره‌برداری در کتابخانه‌های دیجیتال، حقوق استفاده و واگذاری در بهره‌برداری از آثار، چارچوب‌های حقوقی اعطای مجوز و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال، امانت دیجیتالی در چارچوب قوانین مالکیت ادبی و هنری و تعیین سهم منصفانه در بهره‌برداری مادی از اثر از جمله راهکارهایی بود که بهتر است توسط قانونگذار مورد توجه قرار گیرد. در ادامه شبکه مضامین که حاصل تحلیل منابع، قوانین و مصاحبه‌های انجام شده است، ارائه می‌شود.

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف از پژوهش کنونی، تحلیل موانع و راهکارهای حق تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران از منظر حقوقی بود. به همین دلیل، از روش تحلیل مضمون بر اساس آتراید-استرلینگ استفاده شد. حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی، موانع و راهکارهای حقوقی احصاء شده در مقایسه با مبانی و پژوهش‌های پیشین مورد بحث قرار می‌گیرد.

الف. حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی: در دستورالعمل پارلمان و شورای اتحادیه اروپا راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی ۲۰۰۱ و ۲۰۱۹ بر اقدامات فناورانه و مؤثر بودن آن‌ها تأکید می‌کند. دستورالعمل بر این موضوع تأکید دارد که حفاظت نباید از عملکرد عادی تجهیزات الکترونیکی و توسعه فناوری آن جلوگیری کند یا نباید اقدامات فنی در محصولات یا خدمات الزامی شود. علاوه بر آن، دستورالعمل مذکور برای حمایت حقوقی از تدابیر فنی از کشورهای عضو آن می‌خواهد که حفاظت قانونی مناسب در مقابل دورزدن‌های عمدی میسر کنند. به عبارتی، دستورالعمل فوق کشورها را ملزم می‌کند که هرگونه تلاش برای ساخت، واردات، توزیع، فروش و مانند آن را که به قصد دورزدن تدابیر فنی انجام می‌شود، ممنوع اعلام کنند. این موضوع در سایر قوانین همچون قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان هم به آن پرداخته شده بود. قانون یاد شده به اخذ رضایت از صاحب حق اشاره می‌کند که در صورت دورزدن تدابیر فنی اثر باید از صاحب حق کسب اجازه شود. البته قانون مذکور در همین زمینه استثنائاتی را برای اشخاص ناتوان، کتابخانه‌ها، استفاده‌های شخصی و موضوعات مانند: داده‌کاوی و متن‌کاوی در نظر گرفته است.

در قانون مالکیت فکری فرانسه هم تدابیر فنی و حمایت‌های حقوقی از آن نادیده گرفته نشده و به تدابیر و اقدامات فنی مؤثر برای پرهیز از استفاده‌های غیرمجاز پرداخته بود. قانون مالکیت فکری فرانسه چند شرط را برای اجرای تدابیر فنی مدنظر قرار می‌دهد که می‌تواند در اصلاح پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط ایران مؤثر باشد. از جمله شروط، توجه به آزمون سه‌گام است که "تضمین می‌کند که هرگونه محدودیت یا استثناء در حفاظت از حق مؤلف، در استفاده منصفانه از اثر تداخل ایجاد نمی‌کند، به طور ناعادلانه به منافع قانونی صاحب حق آسیب نمی‌رساند و توازن منطقی بین منافع صاحبان حق و کاربران برقرار می‌سازد" (شالابارد، ۲۰۲۳، ص. ۱۶).

همچنین، قانونگذار مقرر می‌کند که اعمال تدابیر فنی به گونه‌ای نباشد که اشخاص را از استثنائات قانونی منع کند. علاوه بر آن، تدابیر فنی نباید در روند همکاری و دسترسی و استفاده آزاد از اثر مشکلی به وجود آورد. افزون بر دو قانون مذکور، معاهده اجراها و صفحات صوتی و ویدیو هم به حمایت‌های قانونی کافی و مؤثر به منظور جلوگیری از دورزدن تدابیر فنی اشاره می‌کند. این نوع حمایت در معاهده حق مؤلف و ویدیو هم وجود دارد که در با مصاحبه با یکی از متخصصان حق مؤلف بر آن تأکید شد: "حمایت‌های حقوقی در *wct* به بخشی پیش‌بینی شده در این خصوص در مورد حمایت‌های حقوقی دولت‌ها از تدابیر فنی یا *technical measures*" (کد ۴).

تحلیل نتایج نشان می‌دهد که قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال ایالات متحده آمریکا نیز به این موضوع توجه داشته و مقرراتی به آن اختصاص داده است. این قانون دورزدن تدابیر فنی برای دسترسی غیرمجاز به آثار مورد حمایت قانون حق مؤلف را مجاز نمی‌داند. قانونگذار در قانون مذکور به طور صریح از کتاب‌های دارای حق مؤلف یاد کرده است. علاوه بر مواردی که بیان شد، تحلیل نتایج حاکی از آن است که قوانین داخلی مورد مطالعه به لحاظ کردن حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی در قانون توجهی نشان نداده‌اند. حتی پیش‌نویس لایحه حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط هم صراحتاً موادی به آن اختصاص نداده است، بلکه ضمانت اجراهای مربوط به نقض تدابیر فنی حفاظتی را بیان کرده است. اما ضروری است اصلاحاتی در پیش‌نویس مذکور با توجه به قوانین سایر کشورها که در پژوهش کنونی مورد تحلیل قرار گرفتند، اعمال شود. بنابراین، تحلیل نتایج حاکی از آن است که حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی در قوانین و معاهدات مورد مطالعه با دو هدف تدوین شده‌اند: (۱) با هدف جلوگیری از دورزدن تدابیر فنی و استفاده‌های غیرمجاز؛ (۲) توجه به استثنائات و منفک کردن تدابیر فنی از استثنائات و معافیت‌های قانونی توسط اشخاص. توجه به استثنائات و تفکیک میان استثنائات و تدابیر فنی هم در مصاحبه با یکی از متخصصان حق مؤلف بیان شد: "بعضی وقت‌ها هست دورزدن تدابیر فنی در قانون دیجیتال آمریکا ۲۰۰۰ یا ۲۰۰۱، این اومده ضمن این که حمایت حقوقی می‌کنه از این تدابیر فنی به سری استثنائاتی را قائل شده فرض کن برای کودکان

برای افراد معلول و ناتوان جسمی و ذهنی برای آزمایش‌هایی که می‌تونه در واقع مفید باشه برای توسعه علم و اینها. یعنی این خودش سیستمه" (کد ۴).

همان‌طور که اشاره شد، لزوماً تدابیر فنی به معنای محدود کردن تمام استفاده‌ها نیست بلکه برای استثنائات قانونی در اعمال تدابیر فنی تمایز قائل می‌شود. بدین ترتیب هرگونه تدابیر فنی که در قوانین مقرر می‌شود، باید استثنائات قانونی اشخاص و موضوعات در دسترسی به آثار را شامل نشود.

ب. موانع و راهکارهای حقوقی

۱. زیرساخت و چارچوب‌های حقوقی: یافته‌ها نشان می‌دهد فقدان زیرساخت‌ها و چارچوب‌های حقوقی مناسب، یکی از موانع اصلی در عرضه و تکثیر منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران است. قوانین موجود، همچون قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸، قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ و قانون جرایم رایانه‌ای ۱۳۸۸، اگرچه به برخی موضوعات مرتبط مانند: استثنائات، مالکیت و ضمانت اجراها پرداخته‌اند، اما با نیازهای فناوری دیجیتال و عملکرد کتابخانه‌های دیجیتال همخوانی کافی ندارند. به ویژه، پیش‌نویس لایحه قانون مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط ایران فاقد حمایت صریح از کتاب الکترونیکی است و چارچوب حقوقی شفاف میان ناشران و کتابخانه‌ها وجود ندارد. این خلأهای قانونی، فعالیت کتابخانه‌های دیجیتال را با چالش مواجه کرده است. یکی از متخصصان حق مؤلف (کد ۵) به بند ۲ ماده قانون ۱۳۴۸ اشاره کرده است که "تکثیر آثار به منظور حفظ و در صورت لزوم، جایگزین کردن نسخه تکثیر شده به جای نسخه دیگری که در مجموعه دائمی خود یا کتابخانه یا مرکز یا مؤسسه بایگانی دیگر مفقود، تلف یا غیرقابل استفاده شده، به شرط این که تهیه اثر به طور متعارف ممکن نباشد". این بند می‌تواند مبنایی قانونی برای تکثیر در کتابخانه‌ها باشد. مطالعات بین‌المللی نیز مانند از آسوگوا (۲۰۱۱) به کمبود قوانین کافی در دیجیتال‌سازی منابع آرشیوی تأکید دارند. در پژوهش‌های داخلی مانند پاپی (۱۴۰۰) نیز نبود سیاست‌های مشخص حق مؤلف در کتابخانه‌ها اشاره شده است.

یکی از راهکارهای حقوقی مطرح شده، استناد به قاعده فقهی «اذن در شیء، اذن در لوازم آن است» بیان شده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان (کد ۴) اظهار داشت: "مثلاً به اصلی داریم اذن در شیء در لوازمش هم هست بشه از این استفاده کرد. اختیار در یک چیز اختیار در لوازمش هم هست. اینه که اونارو هم دید، قطعاً کتابخانه‌ها بتونن بک آپ نگه دارند امر مسلمیه و وقتی که تکلیف داره حفاظت کنه از آثارش، لازمش در دیجیتالی اینه چون احتمال آسیب دیدن، هک شدن، تخریب سیستم و ... اینا وجود داره حتماً باید بک آپ بگیره اینا جزء اقتضا وظایف و اختیار کتابخانه‌ها هست". این قاعده در فقه اسلامی و مواد ۱۰۴، ۵۷۷ و ۶۷۱ قانون مدنی نیز مورد تأیید است (محقق داماد، ۱۳۸۸). با توجه به ماده ۸ قانون ۱۳۴۸ و قانون اساسنامه کتابخانه ملی ایران، می‌توان گفت زمانی که ناشر کتابی را در اختیار کتابخانه قرار می‌دهد، به طور ضمنی اذن حفاظت دیجیتال نیز داده شده است. همچنین، قانون حقوق مالکیت فکری فرانسه، استفاده و امانت کتاب برای کتابخانه‌ها را به رسمیت شناخته شده است. استفاده از ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای برای بهره‌گیری از تدابیر

فنی به منظور جلوگیری از تکثیر غیرمجاز آثار نیز می‌تواند راهگشا باشد. در مجموع، بازنگری و اصلاح قوانین موجود، تدوین سیاست‌های مشخص حق مؤلف در کتابخانه‌ها، مستندسازی مجوزها و تصریح نقش کتابخانه‌ها در حفاظت دیجیتال از مهمترین راهکارهای رفع موانع حقوقی برای توسعه کتابخانه‌های دیجیتال در ایران است.

۲. استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای

در قوانین ملی و بین‌المللی لحاظ شده‌اند. اما وجه تمایز قوانین داخلی و خارجی در میزان انطباق آن‌ها با فناوری‌های دیجیتال و نوآوری‌هایی مانند: متن‌کاوی و داده‌کاوی است. به طور مشخص، قوانین فرانسه و آلمان استثنائات گسترده‌ای برای اهداف آموزشی، پژوهشی، حفاظت و مرمت، فهرستنویسی و دسترسی‌پذیری آثار در اختیار کتابخانه‌ها و نهادهای غیرانتفاعی قرار داده‌اند. قانون فرانسه و دستورالعمل ۲۰۱۹ اتحادیه اروپا علاوه بر حمایت از دیجیتال‌سازی و حفاظت، فرآیندهای متن‌کاوی و داده‌کاوی را به عنوان استثنائات اجباری برای آموزش و پژوهش به رسمیت شناخته است. قانون آلمان نیز علاوه بر حق تکثیر موقت، حق عرضه و ارائه اثر را صراحتاً پیش‌بینی کرده است. در کشورهای پیشرفته، فعالیت‌های غیرتجاری کتابخانه‌ها، استفاده شخصی و تکثیر موقت مورد حمایت قانونی قرار دارند. پژوهش‌های دریدن (۲۰۱۴) و کایلین (۲۰۱۴) نیز بر استفاده منصفانه و توجه به نیازهای آموزشی و فرهنگی در بهره‌برداری از آثار تأکید دارند. در همین راستا، پژوهش کروز (۲۰۰۸) نیز با تأکید بر استثنائات کتابخانه‌ای، مشروعیت تکثیر آثار در راستای دیجیتال‌سازی و حفاظت را تبیین کرده است.

در ایران، قانون ۱۳۴۸ حمایت حقوق مؤلفان استثنائات را تنها در قالب «استفاده متعارف» مطرح کرده که به‌روز نبودن آن با فناوری‌های نوین دیجیتال مغایرت دارد؛ هرچند، برخی مواد قابلیت تفسیر توسعه‌ای برای حوزه دیجیتال دارند. پیش‌نویس لایحه قانون حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط در تلاش است برخی از استثنائات مشابه قوانین بین‌المللی به ویژه در حوزه‌های استفاده آموزشی و تهیه نسخه پشتیبان برای کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی را در لایحه لحاظ کند.

۳. سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف: از جمله راهکارها برای مدیریت بهتر ارتباط کتابخانه‌ها و ناشران در زمینه تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال، تأسیس سازمان‌های مدیریت جمعی^۱ حق مؤلف است. در داخل کشور چنین سازمان‌هایی تاکنون ایجاد نشده است. اما در خارج از کشور، معمولاً اخذ مجوز اثر، پرداخت وجوه و هرگونه مبلغ به ناشر و صاحب حق، کنترل و نظارت بر استفاده از اثر و مقابله با نقض حقوق از طریق این سازمان‌ها انجام می‌شود. این سازمان‌ها به عنوان واسطه‌ای تخصصی عمل می‌کنند که هم حقوق

صاحبان آثار را حفظ و نمایندگی می‌نمایند و هم دسترسی کتابخانه‌ها و کاربران به منابع دیجیتالی را ساماندهی می‌کنند. تجربه کشورهای مختلف مانند: فرانسه، آلمان، کانادا و کره جنوبی نشان داده است که وجود چنین نهادهایی با مدیریت جمعی حق مؤلف باعث تسهیل صدور مجوز، مستندسازی آثار، نظارت بر استفاده قانونی و تقسیم عادلانه درآمد میان ذینفعان شده و در نهایت توازن بین حقوق پدیدآورندگان و نیازهای کاربران را برقرار ساخته است (رادولف، ۲۰۰۵؛ شاکری و محمدی، ۱۳۹۳؛ حسن، ۲۰۲۱). سازمان‌های فوق برای جستجوی اثر و اخذ مجوزهای لازم از پایگاه‌های کتاب‌شناختی کتابخانه‌ها هم استفاده می‌کنند. قانون مالکیت فکری فرانسه به صورت مبسوط به این موضوع پرداخته و در قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان نیز به جمع‌آوری وجوه برای دریافت سهم منصفانه نویسنده بابت اجازه ضبط ویدئویی و صوتی اشاره شده است. اخیراً در داخل کشور نیز شورای عالی انقلاب فرهنگی ماده واحده‌ای برای تأسیس مؤسسات مدیریت جمعی حقوق مالکیت ادبی و هنری (۱۴۰۲) تصویب کرده است. استفاده از این سازمان‌ها به منظور مستندسازی آثار، انعقاد قرارداد میان کتابخانه و ناشر و پیگیری‌های بعدی آن و تقسیم درآمد بین صاحبان حقوق پس از کسر هزینه‌ها می‌تواند تا حد زیادی روند تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران را تسریع و قانونمند کند.

۴. اطلاعات مرتبط با مالکیت فکری اثر: اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق مالکیت فکری اثر در بسیاری از قوانین خارج از کشور که مورد مطالعه قرار گرفت، بر آن تصریح شده است. معاهداتی مانند: حق مؤلف واپسو (۱۹۹۶)، معاهده اجراها و صفحات صوتی واپسو (۱۹۹۶)، قانون مالکیت فکری فرانسه (۲۰۲۲)، دستورالعمل اتحادیه اروپا (۲۰۰۱)، قانون حق مؤلف هزاره دیجیتال (۱۹۹۸) و قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان (۲۰۲۱)، نقض هرگونه اطلاعات مربوط به مالکیت فکری اثر مانند: حذف و یا تغییر اطلاعات مربوطه را مقرر کرده و ضمانت اجراهایی برای نقض آن در نظر گرفته است. اما در قوانین داخلی موادی به آن اختصاص داده نشده است. صرفاً در پیش‌نویس لایحه قانون مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط به شناسنامه الکترونیکی اثر و نقض آن اشاره شده است. در مصاحبه با متخصص حق مؤلف به این مسئله اشاره شد: "حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی که می‌گیریم، بحث‌های اطلاعات حقوقی مرتبط با اثر هم هست. ماده یک نرم افزارهای رایانه‌ای از این حمایت نمی‌کنه دیگه". (مصاحبه کد ۴).

پس قانون نرم‌افزارهای رایانه‌ای از اطلاعات حقوقی مرتبط با اثر حمایت نکرده است. موضوعی که با توجه به هدف قانون مذکور و استفاده از تدابیر فنی باید به آن تصریح می‌شد. در قانون مالکیت فکری فرانسه (۲۰۲۲) اطلاعات مربوط به اثر بیان شده است. همچنین قانون فوق حذف یا تغییر آگاهانه اطلاعات مدیریت حقوق بدون اخذ مجوز را نقض حق مؤلف و حقوق مرتبط با آن قلمداد کرده است. پس با توجه به نقصان قوانین در زمینه اطلاعات مرتبط با حقوق مالکیت فکری اثر، ضروری قوانین موجود در داخل کشور به این مسئله در قالب

بازنگری قوانین پیشین توجه کنند. همان‌طور که گفته شد، در پیش‌نویس لایحه به شناسنامه الکترونیکی اثر اشاره شده است پس اهمیت این موضوع با بیان شرایط مربوط به حق مؤلف اثر و سایر اطلاعات حقوقی اثر نشان داده می‌شود. در گفتگو و مصاحبه با متخصص حق مؤلف به اهمیت اطلاعات مرتبط با حق مؤلف اثر مورد تأکید قرار گرفت: "در کنار اون اطلاعات اثر، قیدها یا تذکرات مرتبط با کپی رایت هم بیاد، اگر شما نام پدیدآورنده را حذف کنید و اجازه استفاده را به دیگران دادید، چون اون فکر می‌کنه مال کسی نیست و معلوم نیست مال کیه و می‌تونه استفاده کنه. شما اطلاعات مرتبط با یک اثر ادبی و هنری را از هر نوعی وقتی شخصی نوشته، همراه با اثری که منتشر شده در فضای مجازی شما اگر به راحتی بتونید حذف کنید اون خودش می‌تونه به حقوق پدیدآورنده لطمه وارد کنه، حداقلش معنوی. فرض کنید کپی هم نشه شما اثری می‌زارید در سایت بدون نام نویسنده که شناخته بشه و شما به حق سرپرستی و حرمت نام لطمه می‌زنید". (مصاحبه کد ۴).

بنابراین، با توجه به نتایج به دست آمده، می‌توان در تدوین قانون جدید برای فضای دیجیتال و بازنگری پیش‌نویس لایحه با در نظر گرفتن دو رویکرد برای اطلاعات مرتبط با حق مؤلف اثر اقدام نمود. از نظر ثبت اطلاعات مربوط به حق مؤلف اثر، نقض و ضمانت اجراها موادی به آن در قانون اختصاص داد.

۵. نارسایی‌های قراردادی در واگذاری و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال: یکی از مهمترین موانعی که

در تحلیل یافته‌های قانونی و مصاحبه‌های تخصصی شناسایی شد، نبود قراردادهای حقوقی میان ناشران و کتابخانه‌ها است. نبود یا ضعف این قراردادهای، به ویژه در تعیین حقوق و تعهدات طرفین، منجر به ابهام در وضعیت بهره‌برداری از آثار، از جمله تکثیر و عرضه منابع کتابی شده است. تحلیل منابع نشان داد که کم‌رنگ بودن قرارداد میان ناشر و مؤلف نیز می‌تواند بر وضعیت استفاده مجاز از آثار تأثیرگذار باشد. از دیگر نارسایی‌های مهم، استاندارد نبودن قراردادهای واگذاری، شفاف نبودن شیوه پرداخت و دریافت وجه و نیز فقدان شفافیت در خصوص شرایط قراردادی مربوط به دسترسی، نوع استفاده، جبران خسارت و نقض حقوق اثر بود. در قوانین داخلی، به ویژه قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، شرایط قراردادی تصریح نشده است. همچنین در عمل، قراردادهایی که برای عرضه آثار در کتابخانه‌های دیجیتال تنظیم می‌شود، معمولاً فاقد سازوکارهای فنی و حقوقی برای جلوگیری از نقض حقوق و ضمانت اجرا هستند.

همان‌طور که در پژوهش‌های پیشین مانند رادفر (۱۳۹۸) نیز تأکید شده است، برای تضمین دسترسی قانونی به آثار، لازم است قراردادهایی میان کتابخانه‌ها و صاحبان حقوق اثر تنظیم شود که به طور صریح و شفاف، تمامی شرایط، محدودیت‌ها و حقوق طرفین را تعیین کند. ضعف موجود در این حوزه، مانعی جدی در مسیر توسعه کتابخانه‌های دیجیتال محسوب می‌شود.

۶. الزامات حقوقی قراردادهای بهره‌برداری در کتابخانه‌های دیجیتال: برای رفع موانع پیش‌گفته، یکی از

مهمترین راهکارهای حقوقی، تدوین قراردادهای استاندارد و مکتوب میان ناشران و کتابخانه‌ها است که در آن حق بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال به صورت شفاف و با رضایت پدیدآورنده مشخص شود. این قراردادها

باید شامل مواردی نظیر تعیین نوع استفاده مجاز (تکثیر، ذخیره‌سازی، عرضه)، مدت اعتبار قرارداد، روش فسخ، حل اختلافات، میزان سهم پدیدآورنده از درآمد، گزارش‌دهی مالی شفاف و منظم از سوی کتابخانه‌ها به ناشران و ضمانت اجرای نقض تعهدات باشد. یکی از مصاحبه‌شوندگان (کد ۳) در این باره تأکید کرد:

«در حقوق قراردادهای باید ببینیم که موضوع چیه، مدت اعتبار چیه، طریق فسخش چطوره، دعاوییش چیه، حل اختلافاتش کدومه، اتفاقاتی که می‌افته کدومه، جبران خسارتش چطوره. اینا می‌شه حقوقی مهندسی قراردادها. خواسته طرفین را چطور در قرارداد بیاریم، که کار حقوق نیست؛ حقوق می‌گه برای هر قراردادی باید تعداد حق‌ها مشخص باشه: این که مدت اعتبار، چگونگی استفاده، مدت حمایت مشخص باشه، نقض‌ها، تخلف‌ها مشخص باشه و ضمانت اجراها هم بیاد. شما بر اساس این مدل چطور قرارداد را تعیین می‌کنید، کار مشاورین حقوقه».

این بیان روشن می‌سازد که مهندسی حقوقی قرارداد، امری فراتر از صرف انعقاد توافق است و مستلزم طراحی دقیق سازوکارهای حقوقی، حمایتی و فنی در متن قرارداد است.

در نظام‌های حقوقی پیشرفته مانند: فرانسه و آلمان نیز وجود چنین الزامات قراردادی تصریح شده است. برای مثال، در قانون مالکیت فکری فرانسه، ضرورت کتبی بودن قراردادهای مرتبط با بهره‌برداری از حقوق مادی اثر به وضوح ذکر شده و حق پدیدآورنده در تغییر شرایط قرارداد در صورت عدم دریافت سهم منصفانه نیز به رسمیت شناخته شده است. در این راستا، تدوین آیین‌نامه توسط نهادهای ملی همچون کتابخانه ملی ایران، می‌تواند گامی اساسی برای سامان‌بخشی حقوقی بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال باشد. همچنین، استفاده از ظرفیت‌های موجود در نظام حقوقی ایران مانند عقد مشارکت موضوع ماده ۵۷۱ قانون مدنی می‌تواند در ایجاد توافقاتی حقوقی نوین میان ناشران و کتابخانه‌ها مؤثر واقع شود. در نهایت، با اعمال تعهدات فنی و حقوقی ناشر در قرارداد (نظیر تدابیر فنی، جبران خسارت، کنترل استفاده غیرمجاز) و تضمین حقوق پدیدآورنده از طریق ضوابط مکتوب، می‌توان گامی مؤثر در جهت توسعه پایدار کتابخانه‌های دیجیتال برداشت.

۷. پیش‌بینی سازوکارهای طرح دعوی و اعاده حق: ارائه هرگونه خدمت میان طرفین و اشخاص حقوقی

زمینه‌ساز به وجود آمدن برخی مشکلات، ابهامات و اختلافات میان آن‌ها خواهد شد. اما اگر مکانیسم‌هایی از ابتدا برای رسیدگی به مشکلات و مسائل پیش‌آمده طراحی شود، برخی از مسائل پیش نخواهد آمد. در مصاحبه با متخصص حوزه نشر از این رویه انتقاد داشتند و قوانین در خصوص طرح اعاده دادرسی و شکایت را مبهم بیان کردند: "واقعیتش اینه اگر از من بپرسند به اتفاقی در مورد ای‌بوک بیفته، من هنوز نمیدونم به کجا شکایت کنم و از کجا به کجا برسم. اینقدر همه چیز مبهمه" (کد ۳).

علاوه بر آن، در پژوهش کایلین (۲۰۱۴) هم مسیر قانونی و استفاده از رویه‌های قضایی را برای حل مسائل پیرامون دسترسی به کتاب‌ها ضروری بیان کردند که با پژوهش کنونی مطابقت دارد.

۸. خلأها و سازوکارهای حقوقی در زمینه اجاره و امانت عمومی آثار در قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران: یکی

از مهمترین موانع حقوقی در بهره‌برداری از آثار در کتابخانه‌های دیجیتال، فقدان چارچوب قانونی مشخص برای

اجاره و عاریه عمومی آثار است. از جمله این موانع می‌توان به فقدان قانون در زمینه حق عاریه و اجاره، اشکالات قانونی در تکثیر دیجیتال کتاب و نبود قانون برای عرضه کتاب‌ها در کتابخانه‌های دیجیتال اشاره کرد. در مصاحبه با یکی از متخصصان حوزه حق مؤلف، این مسئله این‌گونه مطرح شد: «اونجایی که کتابخونه اثر را به صورت مجانی ارائه می‌کنه، می‌شه عاریه عمومی و اونجایی که پول می‌گیره، می‌شه اجاره عمومی. ما مدل‌سازی نکردیم و خلأ مدیریتی و قانونی داریم. قانون در این زمینه ماده‌ای نداره و خود کتابخانه باید توافق کنه و قراردادیش کنه. از نظر قانونی مشکلی نداره ولی کاش قانون بود که دستو باز می‌کرد» (کد ۳).

در اینجا ضروری است با توجه به نتایج مطرح شده، تعاریف مفاهیم عاریه، امانت و اجاره مطابق با قانون مدنی ایران بیان شود. در ماده ۶۳۵ قانون مدنی آمده است: «عاریه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین به طرف دیگر اجازه می‌دهد که از عین مال او مجاناً استفاده کند.» مواد ۶۳۵ تا ۶۴۷ به حق عاریه اختصاص دارند. از سوی دیگر، ماده ۴۶۶ قانون مدنی اجاره را چنین تعریف می‌کند: «اجاره عقدی است که به موجب آن مستأجر مالک منافع عین مستأجره می‌شود». طبق ماده ۴۶۷، مورد اجاره می‌تواند اشیاء، حیوان یا انسان باشد، و طبق ماده ۴۶۸، تعیین مدت در اجاره الزامی است. در ماده ۴۶۹ نیز تصریح شده است: اجاره از روزی شروع می‌شود که بین طرفین مقرر شده باشد و در صورت عدم تعیین، از زمان عقد محسوب می‌شود. همچنین، ودیعه در ماده ۶۰۷ قانون مدنی چنین تعریف شده است: «ودیعه عقدی است که به موجب آن یک نفر مال خود را به دیگری می‌سپارد برای آن که آن را مجاناً نگاه دارد.» ماده ۶۰۹ نیز تصریح می‌کند: «کسی می‌تواند مالی را به ودیعه گذارد که مالک یا قائم مقام مالک باشد یا از طرف مالک صراحتاً یا ضمناً مجاز باشد».

در حال حاضر، این موارد تنها در قانون مدنی بیان شده و در قوانین اختصاصی مالکیت ادبی و هنری ایران، از جمله قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ یا پیش‌نویس لایحه، به صورت مشخص به حق اجاره و عاریه عمومی آثار در کتابخانه‌ها اشاره‌ای نشده است. این کم‌توجهی، به ویژه در کاربردهای دیجیتال، از سوی برخی از حقوقدانان به عنوان ضعف ساختاری در نظام حقوقی ایران مورد نقد قرار گرفته است: «جاره عمومی و عاریه عمومی را قانون شناسایی نکرده، مشکل این‌ه» (کد ۳).

نبود چارچوب قانونی روشن، علاوه بر ایجاد ابهام در قراردادهای، مانع از ایجاد سازوکارهای حمایتی مناسب برای پدیدآورندگان و کتابخانه‌ها شده است.

با توجه به خلأهای قانونی موجود، بهره‌گیری از سازوکارهای حقوقی برگرفته از تجربه کشورهای نظیر: کانادا، به ویژه در حوزه کتابخانه‌ها، می‌تواند راهکاری مؤثر برای رفع موانع فعلی در قوانین ایران باشد. در بسیاری از کشورها، کتابخانه‌ها خدمات امانت را به صورت رایگان ارائه می‌دهند؛ به این معنی که کاربران می‌توانند آثار را بدون پرداخت هزینه امانت بگیرند. با این حال، برای جبران استفاده عمومی از آثار، سازوکاری به نام "حق امانت عمومی" تعریف شده است که در آن نویسندگان و پدیدآورندگان آثار بابت امانت‌دادن آثارشان در

کتابخانه‌های عمومی از طریق پرداخت‌هایی که معمولاً از سوی دولت یا نهادهای مربوطه انجام می‌شود، حمایت مالی می‌شوند. این نظام در کشورهایی همچون کانادا پیش‌بینی شده است. از سوی دیگر، مفهومی به نام "حق اجاره" مطرح است که کتابخانه‌ها برای اجاره اثر، مبلغی از کاربران در قبال استفاده یا اجاره آن دریافت می‌کنند؛ معمولاً این مبلغ بر اساس قراردادهای مستقیم میان کتابخانه‌ها و ناشران یا صاحبان حقوق تعیین می‌شود. این شیوه، با امانت رایگانی که هم‌اکنون در کتابخانه‌ها مرسوم است، تفاوت اساسی دارد؛ چرا که در حق اجاره مبلغ مستقیم از کاربر به کتابخانه یا ناشر پرداخت می‌شود. با وجود این، در قوانین حقوق مالکیت ادبی و هنری ایران، مفهومی با عنوان "حق اجاره" که شامل دریافت هزینه از کاربران در کتابخانه‌ها باشد، رسمیت نیافته و جایگاه قانونی مشخصی ندارد. در ایران، تنها در پیش‌نویس لایحه حقوق مالکیت ادبی و هنری به موضوع حق اجاره اثر پرداخته شده که آن هم عمدتاً مربوط به آثار دیداری شنیداری است. طبق دیدگاه برخی از متخصصان حق مؤلف، امانت (یا ودیعه) برای کتابخانه‌ها مناسب‌تر است؛ زیرا اجاره تعهدات و مسئولیت‌های حقوقی بیشتری برای کتابخانه‌ها ایجاد می‌کند که با ماهیت خدماتی کتابخانه‌ها که بیشتر جنبه عمومی و غیرانتفاعی دارد، همخوان نیست: "به نظرم اجاره چارچوب حقوقی مناسبی نیست برای کتابخانه و همون ودیعه و امانت بهتره. می‌دونید ودیعه و امانت، اون امین در صورت تادیب مسئوله و اگر در صورتیکه خارج از اراده خراب بشه اثر، مقصر نیست اون امین و با بیع و اجاره فرق می‌کنه. به نوع امانت توش هست ولی مسئولیت بیشتری در اجاره و بیع هست" (کد ۴).

بنابراین، در بازنگری قوانین با رویکرد کتابخانه‌ای، می‌توان هم به ایجاد و توسعه حق امانت عمومی به عنوان راهکاری برای حمایت از حقوق پدیدآورندگان و هم به بررسی امکان تعریف محدود و مشخص حق اجاره، به ویژه در حوزه دیجیتال‌سازی و عرضه آثار دیجیتال پرداخت.

۹. فقدان نظام حقوقی شفاف برای مجوزدهی عرضه آثار در کتابخانه‌های دیجیتال: تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد

که یکی از مهمترین موانع حقوقی در عرضه منابع کتاب در کتابخانه‌های دیجیتال، فقدان نظام حقوقی شفاف و منسجم برای مجوزدهی است. نبود مجوزهای لازم میان ناشر و کتابخانه و عدم پیش‌بینی مجوزهای اجباری در قوانین داخلی، خلا قانونی قابل توجهی ایجاد کرده است. همان‌طور که در مطالعات ژایان (۲۰۲۲) و کلینوفسکی و سافاروویچ (۲۰۲۳) نیز اشاره شد، موانع حقوقی مرتبط با دیجیتال‌سازی و دسترسی به منابع دیجیتال تنها محدود به یک کشور نیست بلکه در سطح بین‌المللی هم به عنوان چالشی جدی شناخته شده‌اند. این مطالعات نشان داده است که علاوه بر مسائل مربوط به حق مؤلف، عواملی چون مشکلات فنی، حریم خصوصی و محدودیت‌های قانونی می‌توانند موجب کاهش دسترسی عمومی و حتی خودسانسوری در نهادهای فرهنگی شوند؛ امری که ضرورت بازنگری در قوانین و طراحی چارچوب‌های حمایتی جدید برای بهره‌برداری مشروع و گسترده‌تر از منابع دیجیتال را دوجندان می‌کند. همچنین کلینوفسکی و سافاروویچ (۲۰۲۳) در دوران

پاندمی کووید-۱۹ محدودیت‌های قانونی حق مؤلف را به عنوان مهمترین مانع دیجیتال‌سازی مجموعه‌های موزه‌ای معرفی کردند و بر لزوم بازنگری قوانین برای تسهیل دسترسی تأکید نمودند. علاوه بر این، در پژوهش‌های داخلی همچون پاپی (۱۴۰۰) نبود مجوز ناشران برای عرضه کتاب‌های گویا را به عنوان مانع مطرح کرده است. از سوی دیگر، برخلاف برخی نظام‌های حقوقی مانند: اتحادیه اروپا که در حکم دادگاه عالی اتحادیه اروپا سال ۲۰۱۴ مجوز دیجیتال‌کردن محدود را مجاز دانسته است، قوانین ایران فاقد چارچوبی روشن برای مجوزهای اجباری و بهره‌برداری مشروع در محیط دیجیتال هستند. یکی از مصاحبه‌شوندگان متخصص در حوزه حق مؤلف هم اظهار داشت: "در یکی از دانشگاه‌های معروف کشور که همه کتاب‌ها را اسکن کرده بودند، در کتابخانه برای همه عرضه کرده بودند، خب این کار غیرقانونی بود که دیگران استفاده کنند، دیگران باید وجهشو بدن تا من نویسنده بتونم و هیچ کس با حق التالیفش نمی‌تونه زندگی کنه. بایستی اینها درآمد داشته باشند که بتونن کتاب بنویسن". (کد ۱). این نمونه نیز نشان می‌دهد که نبود نظام حقوقی شفاف برای مجوزدهی، نه تنها مانعی در مسیر توسعه کتابخانه‌های دیجیتال است، بلکه منجر به تضییع حقوق پدیدآورندگان و کاهش انگیزه تولید آثار می‌شود.

وگنر و دو کلیپل (۲۰۲۳) نیز ضعف چارچوب‌های سنتی حق مؤلف در پاسخگویی به پیچیدگی‌های محتوای دیجیتال را نشان داده است که منجر به خودسانسوری نهادهای فرهنگی می‌شود.

۱۰. چارچوب‌های حقوقی اعطای مجوز و بهره‌برداری از آثار در محیط دیجیتال: در راستای رفع موانع یاد شده،

طراحی چارچوب‌های حقوقی مناسب برای اعطای مجوز و بهره‌برداری از آثار در کتابخانه‌های دیجیتال ضروری است. برنامه‌ریزی برای دریافت مجوز از صاحبان حق از جمله راهکارهایی است که در پژوهش‌هایی همچون: از آسوگوا (۲۰۱۱)، آدرا آمولو (۲۰۱۱)، رادفر (۱۳۹۸)، آموزگار، نوروزی و صرافزاده (۱۴۰۱) و وارگاس و تورس (۲۰۲۴) نیز پیشنهاد شده است. در مصاحبه‌ها نیز راهکارهایی همچون اخذ مجوز از ناشر برای محدودکردن دسترسی مطابق تعداد مجوز و استفاده از منابع مجوزدار یا اهدایی به عنوان گزینه‌هایی مشروع و عملیاتی مطرح شده است. به عنوان نمونه، یکی از مشارکت‌کنندگان بیان داشت: "وقتی کتابخانه لایسنس کتاب‌ها را از ناشر می‌گیرد، خب این یعنی دسترسی به کتاب. اون ۵۰ تا مثلا لایسنس کتاب که ناشر به کتابخانه داده، دسترسی به ۵۰ تا کتاب را داره. کتابخانه تعهد می‌ده، پول ۵۰ تا کتاب را به ناشر بده" (کد ۱).

شاید پیگیری کسب مجوز توسط کتابخانه ملی ایران بتواند راه‌حلی باشد تا هم اعتماد ناشران را جلب کند و هم دسترسی به منابع کتابی توسط سایر کتابخانه‌ها میسر شود. علاوه بر این، استفاده از مجوزهای جمعی با چارچوب قانونی مشخص و نیز بهره‌گیری از مجوزهای اجباری کشورهای در حال توسعه که در کنوانسیون برن پیش‌بینی شده، می‌تواند بستر قانونی برای بهره‌برداری محدود و مشروع از آثار را فراهم آورد: "در کنوانسیون برن کشورهای در حال توسعه اجازه داده که لایسنس‌های اجباری داده به شون که تا چندسال ترجمه کنید آثار را، که کمتر فشار به کشورهایی که

تازه می‌پیوندد به کنوانسیون برن بیداد. به نوع لایسنس اجباری علیه ناشرانه" (کد ۱). در مجموع، به ویژه در چارچوب‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون برن، امکان بهره‌گیری از مجوزهای اجباری برای کشورهای در حال توسعه پیش‌بینی شده است؛ اگرچه این سازوکارها هنوز در نظام حقوقی داخلی ایران به درستی نهادینه نشده‌اند و صرفاً در حد ظرفیت‌های بالقوه باقی مانده‌اند.

۱۱. تعیین سهم منصفانه در بهره‌برداری مادی از اثر و پیش‌بینی الزامات مالی در مقررات عرضه آثار: یکی از

موضوعاتی که برای تسهیم درآمد حاصل از عرضه و تکثیر منابع کتابی باید مورد توجه قرار گیرد، در نظر گرفتن مابه‌ازای منصفانه در بهره‌برداری مادی از اثر است. پرداخت‌های مستمر و شفاف به ناشر و صاحب حق توسط کتابخانه باید از مسیر بودجه عمومی مدنظر قرار گیرد. در قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان این مسئله به درستی تبیین شده است. قوانین داخلی در کشور می‌توانند از این موضوع در بحث درآمد و پرداخت به ناشر و صاحب حق الگوبرداری کنند. همین‌طور در رای صادره دادگاه عالی اتحادیه اروپا (۲۰۱۴) بیان شد که کتابخانه‌ها باید در صورت ارائه تکثیر و عرضه نسخه، سهم عادلانه‌ای به صاحب حقوق پرداخت کنند. مسئله‌ای که پژوهشگر حین گردآوری داده‌ها در خصوص تکثیر و عرضه منابع کتابی با آن مواجه بود، همین مسئله پرداخت به صاحب حق و دریافت وجه از کاربر طبق مقررات و قوانین بود. این که کتابخانه‌ها در این زمینه چه کاری باید انجام دهند، آیا اساسنامه و آیین‌نامه‌هایی که دارند، به حل این موضوع کمک می‌کند. کتابخانه‌ها با اهداف غیرانتفاعی، معمولاً از بودجه عمومی برای ارائه خدمات استفاده می‌کنند و همین موضوع قانونمند کردن پرداخت و دریافت وجوه را دوجندان می‌کند. بنابراین، با توجه به نتایج تحلیل یافته‌ها می‌توان گفت سه رویکرد در این زمینه وجود دارد: (۱) ضرورت اجازه کتابخانه‌ها از هیئت امنای عرضه اثر به ازای پول؛ (۲) نیاز به قانون و کسب مجوز از مجلس و هیئت امنای کتابخانه برای دریافت و پرداخت پول؛ (۳) اقدام بر اساس قانون اساسنامه کتابخانه‌ها با مصوبه مجلس (مانند قانون اساسنامه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران). یکی از نمونه مصاحبه‌های انجام شده با متخصص حق مؤلف در همین خصوص بر موضوع فوق صحنه می‌گذارد: "پول از مردم بگیرن کتابخانه و پول بدن نیاز به قانون داره. کتابخانه به عنوان متصدی دسترسی عموم به اطلاعات هستن برای دو مورد دریافت و پرداخت پول باید قانون باشه و صرف قرارداد نمی‌تونه کتابخانه چیزی را ببخشه یا بگیره پولیو. از مجلس مجوز بگیره یا اساسنامشو کتابخانه مثلاً اصلاح بکنه که بتونه" (کد ۴).

تحلیل مقررات نشان می‌دهد کتابخانه ملی ایران می‌تواند از قانون اساسنامه کتابخانه ملی ایران مصوب مجلس شورای اسلامی استفاده کند. کتابخانه‌ها باید به این موضوع توجه داشته باشند که برای دریافت وجه از کاربران و همین‌طور پرداخت سهم و وجه منصفانه به صاحب حق نیاز به تکلیف قانونی دارند. در برخی موارد قانون اساسنامه کتابخانه‌ها مانند: قانون اساسنامه کتابخانه ملی ایران و کسب مجوز از هیئت امنای کتابخانه ملی تا حدود زیادی به این مسئله کمک می‌کند. پس باید مصوبه قانونی برای پرداخت‌های مستمر به ناشر و

صاحب حق وجود داشته باشد. بنابراین درآمد حاصل از دسترس‌پذیرکردن کتاب‌ها در کتابخانه‌های دیجیتال میان ناشران و کتابخانه‌ها باید به درستی تقسیم شود.

۱۲. نقض حقوق پدیدآور و تضمین جبران خسارت‌های مدنی و کیفری: ضمانت اجرایی که در قانون سال

۱۳۴۸ و سایر قوانین داخلی در نظر گرفته شده است، بازدارندگی بسیار کمی دارد. البته ضمانت اجرای تعریف شده با توجه به حوزه دیجیتال تعیین نشده است. صرفاً در قانون جرائم رایانه‌ای ۱۳۸۸ به جرمه نقدی و کیفری برای دسترسی غیرمجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای اشاره شده است. اما در قوانینی همچون: قانون مالکیت فکری فرانسه ۲۰۲۲ و قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان ۲۰۲۱ مجازات کیفری سنگینی برای نقض‌کنندگان اثر، چه فیزیکی و چه دیجیتال در نظر گرفته شده است. بنابراین، ضرورت ضمانت اجرای قوی بیش از پیش احساس می‌شود. همچنین، استفاده از ضمانت اجرای مناسب برای نقض اثر توسط کاربر و تضمین کتابخانه‌ها به ناشران در صورت لورفتن کتاب از جمله دیگر راه‌حل‌های مربوط به ضمانت اجراهاست که در تحلیل نتایج مدنظر قرار گرفت. از این رو، مشخص کردن رویه‌های قضایی، مشخص کردن متولی برای شکایت در صورت نقض کتاب، نیاز به تغییر در رویکرد طرح دعوی در نقض و سرقت علمی کتاب و ورود دادستانی به منظور تعیین سازوکارهای طرح دعوی و اعاده حق از دیگر راهکارهایی است که برای مدیریت بهتر تکثیر و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران توصیه می‌شود. بنابراین، وجود ضمانت اجرای محکم و قوی بر تکثیر و عرضه بهتر منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران اثرگذار است. کتابخانه‌ها به ناشران در صورت لورفتن کتاب باید تضمین دهند. همان‌طور که بیان شد، جبران خسارت مالی برای پدیدآور توسط کتابخانه‌ها یکی از راه‌حل‌هاست.

۱۳. ضعف‌های قانونی در استفاده و واگذاری آثار در کتابخانه‌های دیجیتال: در بررسی موانع حقوقی

مربوط به تکثیر، استفاده و واگذاری آثار در کتابخانه‌های دیجیتال، تحلیل قوانین داخلی و خارجی نشان می‌دهد که خلأهای جدی در نظام حقوقی ایران وجود دارد. قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ در ماده ۵، به صورت کلی به امکان واگذاری برخی حقوق مادی از جمله حق تکثیر و عرضه اثر اشاره دارد، اما این مقرر متناسب با اقتضات محیط دیجیتال به‌روزرسانی نشده است. همچنین، پیش‌نویس لایحه حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری (۱۳۹۸) اگرچه تکثیر موقت و تهیه نسخه پشتیبان را مورد اشاره قرار می‌دهد، اما به صراحت به حوزه فعالیت کتابخانه‌های دیجیتال نمی‌پردازد. قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ نیز فاقد مواد شفاف درباره وضعیت حقوقی تکثیر، ذخیره و عرضه آثار در بستر دیجیتال است و صرفاً به ارجاعی کلی به قانون ۱۳۴۸ اکتفا کرده است. همین کاستی موجب شده است که فعالیت‌های کتابخانه‌ای در حوزه دیجیتال، به ویژه در زمینه تکثیر دیجیتال، فاقد مبنای قانونی روشن باشد. قانون جرائم رایانه‌ای نیز تنها در

مواد ۱ و ۱۲ به استفاده‌های غیرمجاز پرداخته و برای حفاظت از حقوق پدیدآورندگان در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال ناکافی به نظر می‌رسد. این ضعف‌ها، همان‌گونه که در پژوهش‌هایی چون صادقی (۱۳۹۳) نیز ذکر شده، ضرورت بازنگری و اصلاح قوانین موجود را نشان می‌دهد.

۱۴. استثنائات، محدودیت‌ها و حمایت‌های قانونی مرتبط با تکثیر، ذخیره‌سازی و نسخه‌برداری آثار دیجیتال و

فیزیکی: در مقابل موانع یاد شده، تحلیل اسناد بین‌المللی و قوانین کشورهای دیگر نشان می‌دهد که برخی نظام‌های حقوقی، تکثیر آثار در کتابخانه‌ها را در قالب استثنائات مجاز دانسته‌اند. برای نمونه، کنوانسیون برن صراحتاً به تکثیر موقت و دائم، مستقیم و غیرمستقیم و ذخیره‌سازی دیجیتال اشاره دارد. در این چارچوب، تکثیر با اهداف پژوهشی، آموزشی، شخصی یا برای حفظ اثر در مؤسسات غیرانتفاعی مجاز شمرده شده است. در قوانین فرانسه و آلمان نیز، استثنائات خاصی برای تکثیر منابع در کتابخانه‌ها در نظر گرفته شده که فعالیت‌هایی مانند: فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی، حفاظت و مرمت منابع را در بر می‌گیرد. در برخی از این کشورها حتی سقفی مشخص، مانند امکان تکثیر حداکثر ۱۰ درصد از اثر نیز تعیین شده است. مطالعاتی مانند: پژوهش پاندی و میسرا (۲۰۱۴) و نیز پژوهش‌های داخلی از جمله رحمانی (۱۴۰۱) و صفایی و افشار قوچانی (۱۳۹۵)، بر ضرورت وجود مجوز در موارد استفاده گسترده یا دیجیتال‌سازی اثر تأکید دارند. اما تأکید این پژوهش‌ها نیز بر آن است که در صورت تعریف استثنائات حقوقی روشن، کتابخانه‌ها قادر خواهند بود بدون نقض حقوق مؤلف، به وظایف فرهنگی و علمی خود در محیط دیجیتال عمل کنند. به علاوه، بند ۳ ماده ۵ قانون ۱۳۴۸ که به "حق ضبط تصویری یا صوتی" اشاره دارد، می‌تواند مبنایی برای ذخیره‌سازی دیجیتال تلقی شود، مشروط بر این که با اخذ اجازه قبلی از پدیدآور انجام شود. در چنین چارچوبی، می‌توان دسترسی قانونی به منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتال را فراهم کرد و همزمان به جنبه حفاظتی منابع نیز توجه داشت. در همین زمینه، همان‌گونه که ژانگ (۲۰۲۴) نیز تأکید کرده است، تعارض میان منافع عمومی و خصوصی مانع دسترسی گسترده می‌شود؛ وی پیشنهاد می‌دهد با بهره‌گیری از اصل تسهیم منافع، میان حفظ حقوق پدیدآورندگان و دسترسی عمومی توازن ایجاد شود.

با توجه به تحلیل‌های انجام شده، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تکثیر برای اهداف کتابخانه‌ای (از جمله دیجیتال‌سازی) و عرضه منابع کتابی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران با موانع متعدد حقوقی مواجه است. پژوهش حاضر با تحلیل موانع و ارائه راهکارهای حقوقی مربوط به حق تکثیر و عرضه منابع کتابی در بستر دیجیتال، به نتایجی دست یافت که می‌تواند برای ذی‌نفعان مختلف حائز اهمیت باشد:

- پدیدآورندگان و ناشران: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی و استثنائات

کتابخانه‌ای باید به صورت شفاف در قوانین داخلی گنجانده شود تا حقوق مادی و معنوی آن‌ها در محیط

دیجیتال تضمین شود. همچنین، ایجاد سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف می‌تواند به تسهیل فرایند مجوزدهی و تقسیم عادلانه درآمد بین پدیدآورندگان و ناشران کمک کند.

- **کتابداران و مدیران کتابخانه‌ها:** پژوهش حاضر بر ضرورت تدوین قراردادهای استاندارد بین کتابخانه‌ها و ناشران، استفاده از مجوزهای جمعی و بهره‌گیری از استثنائات قانونی برای فعالیت‌هایی مانند: دیجیتال‌سازی، حفاظت و دسترسی غیرتجاری تأکید دارد. همچنین، پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌ها از قرارداد حقوقی برای مستندسازی وضعیت حق مؤلف آثار استفاده کنند. علاوه بر این، آگاهی دقیق از ضوابط قانونی و طراحی سیاست‌ها و شیوه‌نامه‌های داخلی برای عرضه آثار در کتابخانه‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است.

- **سیاستگذاران و قانونگذاران:** یافته‌های پژوهش کنونی لزوم بازنگری در قوانین موجود مانند قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و پیش‌نویس لایحه مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط ایران را نشان می‌دهد. اصلاح قوانین با الگوبرداری از تجربیات بین‌المللی (مانند قوانین فرانسه و آلمان) و توجه به محیط دیجیتال، می‌تواند به رفع خلأهای حقوقی موجود کمک کند.

توصیه‌های تخصصی برای اصلاحات قانونی و فنی: (۱) گنجاندن حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی، با در نظر گرفتن استثنائات و منفک کردن تدابیر فنی از استثنائات و معافیت‌های قانونی توسط اشخاص؛ (۲) استفاده از حق تکثیر در کتابخانه‌ها برای مرمت، نسخ مفقودشده و آسیب‌دیده؛ (۳) استفاده از معافیت‌هایی به منظور منع دورزدن تدابیر فنی برای کتابخانه‌ها و استفاده‌های آموزشی و علمی؛ (۴) گنجاندن سازمان‌های مدیریت جمعی حق مؤلف و شرح وظایف آن‌ها در قانون (همانند قانون مالکیت فکری فرانسه)؛ (۵) اعطای مجوز قانونی برای کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز آرشیوی جهت تکثیر، انتشار و ارائه آثار گمنام، در راستای تحقق اهدافی نظیر: دیجیتال‌سازی، ارتقای دسترسی‌پذیری، فهرستنویسی، حفاظت و مرمت آثار؛ (۶) اشاره به حق اجاره و امانت در قانون؛ (۷) قرارداد "اطلاعات مرتبط با حقوق مالکیت فکری اثر" در پیش‌نویس لایحه به جای شناسنامه الکترونیکی اثر؛ (۸) تکثیر برای فعالیت‌ها و وظایف کتابخانه‌ای مانند: دسترسی، نمایه‌سازی، فهرستنویسی، حفاظت و مرمت برای مدت محدود؛ (۹) تعیین درصد برای تکثیر اثر (مانند قانون مالکیت فکری فرانسه و حق مؤلف و حقوق مرتبط آلمان)؛ (۱۰) استفاده از قرارداد حقوقی به منظور مستندسازی وضعیت حق مؤلف و استفاده از عناصری مانند برای وضعیت اثر.

سپاسگزاری

پژوهشگر بر خود لازم می‌داند از شورای پژوهش سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برای حمایت معنوی و تصویب طرح پژوهشی که مقاله حاضر برآمده از آن است، صمیمانه قدردانی نماید. همچنین از زحمات و

راهنمایی‌های ارزشمند ناظر محترم طرح، جناب آقای دکتر ستار زرکلام، دانشیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه شاهد، نهایت سپاس را دارد. از نظرات سازنده و راهگشای داوران محترم نیز بی‌نهایت قدردانی می‌شود.

منابع

- آگنیو، گریس (۱۳۹۸). مدیریت حقوق دیجیتال: راهنمای فنی و عملی برای کتابداران (مترجم: میترا صمیعی و زینب پاپی)، چاپ دوم، تهران: کتابدار.
- آموزگار، سیما؛ نوروزی، علیرضا؛ صراف‌زاده، مریم (۱۴۰۱). تحلیل مسائل و چالش‌های حق مؤلف منابع دیجیتالی متنی از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های دیجیتالی شهر تهران. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۵(۱)، ۲۹-۵۹.
- امامی، اسدالله (۱۳۸۶). حقوق مالکیت معنوی: حقوق مالکیت فکری (حقوق مالکیت ادبی، هنری و فنی) (جلد ۱). تهران: میزان.
- اُون، لینت (۱۳۹۶). فروش حق نشر اثر: مکتوب، دیجیتال، هنری، سمعی و بصری (مترجم: محمود صادقی). تهران: ویژه نشر.
- پاپی، زینب (۱۴۰۰). تدوین دستنامه حقوق مادی و معنوی منابع کتابخانه‌ای چاپی و دیجیتال در ایران [گزارش طرح پژوهشی مصوب سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و وزارت دادگستری].
- پاپی، زینب (۱۴۰۴). استثنائات و معافیت‌های کتابخانه‌ای حق مؤلف منابع دیجیتال: مطالعه تطبیقی در نظام حقوقی ایران، فرانسه، آلمان و برخی اسناد و معاهدات بین‌المللی. فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶(۲).
https://nastinfo.nlai.ir/article_3192.html
- پورمحمدی ماهونکی، شیما (۱۳۹۳). انواع سازمان‌های مدیریت جمعی. فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری، ۸، ۲۷-۱۱.
<http://ijmedicallaw.ir/article-1-411-fa.html>
- پیش‌نویس لایحه قانون حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط (۱۳۹۸). نسخه نهایی ارائه شده توسط کارگروه مالکیت فکری کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی (شهریورماه).
- حسینی نیک، سیدعباس (۱۳۹۲). سیاست جنایی ایران در حمایت از حقوق تألیف و نشر. تهران: مجد.
- رادفر، حمیدرضا (۱۳۹۸). حق مؤلف در فضای مجازی با تأکید بر کتابخانه‌های دیجیتال. دو فصلنامه علمی رسانه و فرهنگ، ۹(۱)، ۸۷-۱۰۷.
- رحمانی، مهدی (۱۴۰۱). شناسایی و ارزیابی چالش‌های پیش روی مدیریت کتابخانه‌های دیجیتال. فصلنامه مدیریت نوآوری و رفتار سازمانی، ۲(۳)، ۱-۱۱.
- زرکلام، ستار (۱۳۹۳). حقوق مالکیت ادبی و هنری (چاپ سوم). تهران: سمت.
- زرکلام، ستار (۱۳۸۷). برخی قواعد مشترک حاکم بر تشکیل قراردادهای واگذاری حقوق مادی پدیدآورنده (مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، آلمان و مقررات بین‌المللی). حقوق و سیاست، ۱۰(۲۴)، ۳۹-۵۶.
- زرکلام، ستار (۱۳۹۶). ساختار و نقش شرکت‌های مدیریت جمعی در حمایت از حقوق پدیدآوردندگان آثار و مجریان در حقوق فرانسه. فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، ۶(۲۰)، ۸۱-۱۰۰.
- شاکری، زهرا (۱۳۹۴). استفاده منصفانه از آثار ادبی و هنری؛ حقی برای جامعه؟. مطالعات حقوق خصوصی، ۴۵(۲)، ۲۰۷-۲۲۳.

شاگری، زهرا (۱۳۹۵). معیارهای بهینه‌سازی مقررات محدودیت‌ها و استثنائات در نظام حقوق مالکیت ادبی و هنری. فصلنامه حقوق

پزشکی، ویرانه‌نامه حقوق مالکیت فکری، ۱۰، ۱۱۹-۱۴۸. <http://ijmedicallaw.ir/article-1-643-fa.html>.

صادقی، حسین (۱۳۹۳). حمایت از حق مؤلف در فضای سایبر در حقوق ملی و اسناد بین‌المللی. فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۶۵، ۶۲-۳۷.

صفایی، حسین، افشارقوچانی، زهره (۱۳۹۵). حق مؤلف در کتابخانه دیجیتال. مطالعات حقوق تطبیقی، ۷ (۱)، ۲۲۵-۲۵۱.

قانون تجارت الکترونیکی (۱۳۸۲). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93997>.

قانون ترجمه و تکثیرکتب، نشریات و آثار صوتی (۱۳۵۲). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97002>

قانون جرائم رایانه ای (۱۳۸۸). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/135717>.

قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/96427>

قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای (۱۳۷۹). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93463>

قانون مدنی ایران (۱۳۰۷). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97937>.

لعل‌علیزاده، محسن؛ فدوی، احمد (۱۴۰۱). چالش‌های حقوقی کتابخانه‌های دیجیتال برخط. علوم و فنون مدیریت

اطلاعات، ۸ (۲)، ۲۳۱-۲۵۶. DOI: 10.22091/stim.2021.7106.1609

ماده واحده تأسیس مؤسسات مدیریت جمعی حقوق مالکیت ادبی و هنری (۱۴۰۲). ماده واحده تأسیس مؤسسات مدیریت جمعی

حقوق مالکیت ادبی و هنری. شورای عالی انقلاب فرهنگی. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1799963>

محسنی، سعید؛ قبولی‌درافشان، سیدمحمد مهدی (۱۳۹۲). حق افشای اثر ادبی و هنری (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه).

حقوق خصوصی، ۱۰ (۲)، ۳۴۹-۳۸۰.

محقق‌داماد، سیدمصطفی (۱۳۸۸). قواعد فقه: بخش مدنی (مالکیت و مسئولیت) (جلد ۱، چاپ بیست و یکم). تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.

References

- Act on Copyright and Related Rights (Urheberrechtsgesetz-UrhG) (2021). <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/de/de236en.pdf>
- Act on Protection of Authors, Composers and Artists Rights of 1970. Iranian Parliament Research Center. (in Persian)
- Adera Amollo, B. (2011). Digitization for libraries in Kenya. *2nd International Conference on African Digital Libraries and Archives (ICADLA-2)*.
- Agnew, G. (2008). *Digital rights management: A technical and practical guide for librarians* (Mitra Samiei & Zeinab Papi, Trans.; 2nd ed.). Tehran: Ketabdar (in Persian)
- Amouzgar, S., Noruzi, A., & Sarrafzadeh, M. (2022). Analysis of Issues and Challenges of Copyright of Textual Digital Resources from the Viewpoint of Managers of Academic Digital Libraries in Tehran. *Library and Information Sciences*, 25(1), 29-59. doi: 10.30481/lis.2020.205679.1642. (in Persian)

- Attride-Stirling, J. (2001). *Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. Qualitative Research*, 1(3), 385–405. <https://doi.org/10.1177/146879410100100307>
- Bolte, M. (2019). Copyright in Germany. <https://www.lexology.com/library>
- Brown, I. (2003). Implementing the EU Copyright Directive. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:0ccde58d-6330-44c2-9adb-4ee54d17e2cc/files/9d9f9807>
- Civil law of Iran (1928). Iranian Parliament Research Center. (In Persian). Code de la propriété intellectuelle (2022). https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/2022-06-07
- Computer Crimes Law (2009). Iranian Parliament Research Center. (in Persian)
- Convention for the Protection of Producers of Phonograms Against Unauthorized Duplication of Their Phonograms of October 29, 1971. <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/25026>
- Crews, K. (2008). *Study on copyright limitations and exceptions for libraries and archives*. World Intellectual Property Organization. http://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/sccr_17/sccr_17_2.pdf
- Digital Millennium Copyright Act (DMCA) (1998). <https://www.copyright.gov/dmca>
- Directive (eu) 2019/790 of the European parliament and of the council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the digital single market and amending directives 96/9/ec and 2001/29/ec. (2019). <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>
- Draft bill on the Protection of Literary and Artistic Property Rights and Related Rights (2019). *Final version presented by the Intellectual Property Working Group of the Judicial and Legal Commission of the Islamic Consultative Assembly - September* (in Persian)
- Dryden, J. (2014). the Role of Copyright in Selection for Digitization. *The American Archivist*, 77(1), 64–95. <http://www.jstor.org/stable/43489586>
- European Parliament and Council. (2001). Directive 2001/29/EC of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0029>
- Eze Asogwa, B. (2011). Digitization of Archival Collections in Africa for Scholarly Communication: Issues, Strategies, and Challenges. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 651. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/651>
- Fabunmi, B., Paris, M., & Fabunmi, M. (2009). Digitization of Library Resources: Challenges and Implications for Policy and Planning. *International Journal of African & African American Studies*, V (2).
- Harris, L. E. (2009). *Licensing Content Digital: A Practical Guide for Librarians*. Chicago: American Library Association. pp: 1-161.
- Hasan, M. D. (2021). CMOs and Collecting Society -Legal Analysis on the Framework of Collecting Societies for Copyright protection in Bangladesh. 10.13140/RG.2.2.34056.55044.
- Hosseini Nik, S. A. (2013). *Criminal Policy of Iran in Support of Copyright and Publication Rights*. Tehran: Majd. (in Persian)
- Imami, A. (2007). *Intellectual Property Rights: Rights of Intellectual Ownership (Rights of Literary, Artistic, and Technical Ownership)*, Vol. 1. Tehran: Mizan. (in Persian)

- Jaillant, L. (2022). How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions. *Archival Science*, 22(2), 157–179. <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09390-7>.
- Judgment of the court (Fourth Chamber) (2014). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62013CJ0117>
- Klinowski, M., & Safarowicz, K. (2023). Digitalization and sharing of collections: Museum practices and copyright law in the COVID-19 pandemic era. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36(2), 381–399. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-09986-x>
- Kylin, A. (2014). *Copyright and digitisation of books from google books to preserving the European cultural heritage*. Thesis in civil law, faculty of law, Stockholm University
- Lal alizadeh, M., & Fadavi, A. (2022). Legal Challenges of Online Digital Libraries. *Sciences and Techniques of Information Management*, 8(2), 231-256. Doi: 10.22091/stim.2021.7106.1609. (in Persian)
- The law of translation and reproduction of books, publications and audio works (1973). Iranian Parliament Research Center. (in Persian)
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications. <https://archive.org/details/naturalisticinqu00linc/page/n7/mode/2up?q=Credibility>
- Mandalwar, A. L. (2023). Importance of digitization of library resources. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 5(1). <https://www.ijfmr.com/papers/2023/1/1458.pdf>
- Moghadami, M., Mantegh, H., & Malekolkalami, M. (2021). Challenges of creating and operating digital libraries in the digital age in Iran. *International Journal of Digital Content Management*, 2(3), 115–130. (in Persian)
- Mohaghegh Damad, M. (2009). *Principles of Jurisprudence: Civil Section (Ownership and Liability)* (Volume 1, Twenty-First Edition). Tehran: Islamic Sciences Publishing Center.
- Mohammed, S. (2016). Digitization of Library Materials in Academic Libraries: Issues for Consideration (February 16, 2016). <https://ssrn.com/abstract=2748474> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2748474>
- Mohseni, S., & Ghabuli Dorafshan, S. M. M. (2013). Right of Disclosure of artwork (a Comparative study in Iranian law and French law). *Private Law*, 10(2), 349-380. Doi: 10.22059/jolt.2013.51420 (in Persian)
- Pandey, P., & Misra, R. (2014). Digitization of Library Materials in Academic Libraries: Issues and Challenges. *Journal of Industrial and Intelligent Information*, 2(2).
- Papi, Z. (2021). *Manual on Moral and Economic Rights of Print and Digital Library Resources in Iran*. (Research Project, Ministry of Justice: National Library and Archives of Iran, Tehran). (in Persian)
- Papi, Z. (2025). Exceptions and exemptions to copyright for libraries digital resources: Comparative study in the legal system of Iran, France, Germany and some international documents and treaties. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(2). doi: 10.30484/nastinfo.2025.3669.2303 (in Persian)

- The Protecton of Rights of Computer Software Creators* (2000). Iranian Parliament Research Center. (in Persian)
- Public Lending Right Program (2024, Jul). <https://publiclendingright.ca/about/overview>
- Pourmohamadimahounaki, S. (2015). Types of Collective Management Organizations. *MLJ*, 8, 11-27. URL: <http://ijmedicallaw.ir/article-1-411-fa.html> (in Persian)
- Radfar, H. (2019). Copyright in the cyberspace with emphasis on digital libraries. *Interdisciplinary Studies in Media and Culture*, 9(1), 87-107. Doi: 10.30465/ismc.2019.4177 (in Persian)
- Rahmani, M. (2022). Identifying and evaluating the challenges facing the management of digital libraries. *International Journal of Innovation Management and Organizational Behavior (IJIMOB)*, 2(3), 1-11. <https://doi.org/10.61838/kman.ijimob.2.3.1> (in Persian)
- Rudolph, J. W. (2005). The importance and functioning of collective management organizations. In *WIPO national seminar on copyright and related rights for lawyers and judges*, Damascus, April 27 and 28, 2005. https://www.wipo.int/edocs/mdocs/arab/en_05_2.pdf
- Sadeghi, H. (2023). Protection of Copyright in Cyberspace in National Law and International Documents. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, 19(65), 37-62. (in Persian)
- Safaii, H., & Afshar Quchani, Z. (2016). Copyright in digital library. *Comparative Law Review*, 7(1), 225-251. Doi: 10.22059/jcl.2016.58609 (in Persian)
- Shakeri, Z. (2015). A FAIR USE OF LITERARY AND ARTISTIC WORKS: RIGHT FOR THE PUBLIC. *Law Quarterly*, 45(2), 207-223. Doi: 10.22059/jlq.2015.54445 (in Persian)
- Shakeri Z. (2017). Optimization criterias of Exceptions and limitations provisions in the Copyright. *MLJ*, 10(S5), 119-148. <http://ijmedicallaw.ir/article-1-643-fa.html> (in Persian)
- Single Article on Establishment of Collective Management Organizations for Literary and Artistic Property Rights. (2024). *Single Article on Establishment of Collective Management Organizations for Literary and Artistic Property Rights*. Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1799963>
- Sun, J., & Yuan, B. Z. H. (2012). Development and Characteristic of Digital Library as a Library Branch. *IERI Procedia* 2, 12-17. DOI: 10.1016/j.ieri.2012.06.044
- Swaminathan, K. S. M. (2024). Digital libraries and the future of academic research: Challenges and opportunities. *Library Progress International*, 44(3), 10080–10088. Available at: <https://www.bpasjournals.com/library-science/index.php/journal/article/view/2237/1460>
- Vargas, E. T., & Torres, E. (2024). Legal challenges of digital copyright laws in the circulation of digital content. *Law and Economy*, 3(1). Paradigm Academic Press. <https://doi.org/10.56397/LE.2024.01.01>
- Vivek, R., Nanthagopan, Y., & Piriyaatharshan, S. (2023). Beyond methods: Theoretical underpinnings of triangulation in qualitative and multi-method studies. *SEEU Review*, 18. <https://doi.org/10.2478/seeur-2023-0088>
- Zheng, X. (2024). Legal challenges and interest-balancing mechanisms in the digitization of cultural heritage. *International Journal of Social Sciences and Public Administration*, 3(1), 45-60. <https://wepub.org/index.php/IJSSPA/article/view/3211/3498>

- Wagner, A., & De Clippele, M. S. (2023). Safeguarding cultural heritage in the digital era – A critical challenge. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36, 1915–1923. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-10040-z>
- WIPO (1961). Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations. <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/rome/>
- WIPO (1979). Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. <https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/textdetails/12807>
- WIPO. (1996a). WIPO Copyright Treaty (WCT). <https://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/>
- WIPO (1996b). The WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT). <https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/textdetails/12743>
- WIPO (2001). The right of reproduction and the right of making available and the limits of liability of network service providers. [wipo_cr_ec_mnl_01_2.doc \(live.com\)](#)
- WIPO (2023). *Copyright in the Digital Environment*. Geneva: WIPO. Available at: <https://www.wipo.int/copyright/en/activities/digital.html>
- Xalabarder, R. (2023). Scoping study on the practices and challenges of research institutions and research purposes in relation to copyright. In standing committee on copyright and related rights, forty-fourth session, Geneva, November 6 to 8. https://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/sccr_44/sccr_44_4.pdf
- Zarkalam, S. (2019). *Intellectual Property Rights*, (3rd edition). Tehran: Samt. (in Persian)
- Zarkalam, S. (2008). Some Common Rules Governing the Formation of Contracts for the Transfer of Material Rights of Creators (Comparative Study in the Laws of France, Germany, and International Regulations). *Law and Politics*, 10(24), 39-56. (in Persian)
- Zarkalam, S. (2017). The structure and role of collective management companies in protecting the rights of creators and performers in french law. *Private Law Research*, 6(20), 81-99. Doi: 10.22054/jplr.2017.7841 (in Persian)